C-278

#064

Kindralſtaabi polkownik Reek'i loengud Pärnu garniſoni ohwitſeride koosolekutel.

9-se diviisi staabi raamatukogu

Sõja edu pea-tinged.

19 ja 20 aastaſaja ſõdade pſüholoogilik wiſend.

II. Sakslaſed.

Eesti Kaitseringkonna Raamat... R

1B
39159

Seadus kutſub ſõjariiſtu terwed rahwad, kes ſaawad wõitlema mitte oma piiride muutmiſe, waid kogu oma olemas-olu eeſt; niiſugune asjade ſeiſukord lähendab meid III ja IV aastaſajale, tuletades meele hirmuſt Euroopa omamiſe kallal kiſklewate rahwaste wõitluſt.

Sõda ſaab olema tulewikus hädaks — õnnetuſeks, hirmſamaks, kui kunagi enne; terwed rahwad häwitakſe ära.

Jomini.

3995
22
LAENUKOGU

I.

Preislased-sakslased.

Friedrich Suure surmast kuni uuendu-
seni 1859. a.

„Kana Preisi sõjavägi."

Kuningas Friedrich Wilhelm I 1733. a. „Kantonreglamendiga" (nõnda nimetati sõjavägede täiendamise seadust) andis preisi sõjaväe süstemaatliseks arendamiseks uue aluse.

Põhjuseks, mis selle seaduse välja kutsus, oli, ühelt poolt, suured kulud, mis palgaline sõjavägi nõudis ju, teiselt poolt, sisemaalt kindla kavata nekruti võtmise halvav mõju tööstuse peale. Sest ajast pääle, täiendusid end Preisi rügemendid kindlatest, neile määratud maakondadest-kantonidest võetud meestegu, mille jürele ka seadus „Kantonreglamendiks" hüüetakse. Selle kõrval jäi maksvaks ka väljamaalaste, mitte preislaste, pulkamine. Selle tagajärjeks ilmus nähtus, et 1740. a., kuningas Friedrich Wilhelmi surma päeval kõigist lipu all seisvaist Preisi sõjavägedest

kolm neljandiku koosseisust väljast poolt Preisimaad ja üks neljandik preislased olivad. Seda nähtust võib sellega seletada, et kuningas oma maad tööstuse suhtes püüdis tõsta ja rahvast sõjateenistuse kohusega ei tahtnud koormata. Üldisest sõjaväe teenistuse kohusest arusaamine oli tolleaja vaimule veel võeras. Ka leidsid kohta suured vabastamised kanton-kohustest. Kanton-kohuste raskus peaasjalikult lasus maarahva õlgadel. Kanton-kohustus oli üldise sõjaväe teenistuse kohustuse eelkäija, sest tu äratas ja hõlbustas laiemates rahva hulkades kohuse tunde alal-hoidmist riigi ja kuninga vastu. Sellest ajast peale, ei olnud enam maakülge seotud talumehed ainult mõisa härrale, vaid kõige pealt oma kuningale alluvad.

Friedrich Suur taiendas oma isalt päritud sõjaväe olevuse põhimõtteid. Tema elav ja loov vaim töötas eestkätt sõjaväe lahinguks väljaõpetamise ja väejuhimise alal.

Tegelikku ettevalmistust lahinguks sai sõjavägi iga aasta peetavatel

kuue-nädalistel harjutustel, mis enamalt jaolt kuninga enese poolt korraldatud manöövrid sisaldasid. Need manöövrid kujunesid liktsatest vägede ülevaatustest välja. Ainult neil manöövritel olid Preisi väeosad täies koosseisus. Muul ajal aga olid sisemaalased, peale kuue kuulise õpetuse, kodustesse kantonidesse puhkusele lubatud ja töötasid igaüks oma elukutse alal. Pärast 7-me aastalist sõda korraldas kuningas oma 150000-e mehelise sõjaväe nii, et ainult 70000 preislast temas teenis. Ainult tema valitsuse lõpul sisemaaliste arv sõjaväes, mille kogu arv 180000 meheni oli kasvanud, tõusis väljamaaluste omaga võrreldes, märksa suuremaks.

Sarnasel alal sündis sõjaväe arenemine kuni 1806. a. See sõjävägi ei põhjenenud mitte kogu rahvajõu peale. Ämberpöördult — otsiti võimalusi sisemaalasi hoidu. Selle töttu oli sõjaväes väljamaalastu, mitte preislastel, suur ülekaal, mis ajajooksul ku ei vähenenud. Väljamaalased Preisi sõjaväes moodustasid enam kui poole tema arvust. 1806. a. sõja algusel, oli väljaõpetatud

sisemaalasi 1.197.431 meest ja „kanton-kohuste" alla kuuluvaid 3.320.122 meest. Sõjavães teenijate arv oli teenistuse kohuste alla kuuluvate arvule, kui võrrend 1:7.

Nii siis, sõjavägi polnud mitte puhas palgatud ei ka puhas rahvusline sõjavägi selle täies mõttes, et kuigi suurem jagu palgalisi sakslased olivad, siis aga mitte preislased; ehk kuigi nad preislased olivad, siis vähemalt suurem osu neist ei allunud Preisi „kanton-reglamendile."

Seda, vähenstavates väljamaalastest ja lühikese teenistuse ajalistest kantonistidest koosseisvat, rahvasegu võis koos hoida ainult valju distsipliini ja musehtreerimisega.

Sell viisil kokku seatud sõjavägi ei võinud kauemat aega ainete kohalt korjamisega toita; 30 aastane sõda oma diserteerimisega ja marodööride rööviimisega hoidis sellest. Niisugune sõjavägi tarvitas suuri toidumooma ladusid ja oli omas manövreerimises ja tegevuses seotud nende ladude asukohtega. Ka juurdevedamiseks oli tarvis suurt voori. Selle sõjaväele oli omane ja kohane

ainult manövreerimises võimetu „joontaktika."

Eleena õnnetuses ei ole üksi sõjavägi süüdi.

Kaniisugune suur juht, kui Friedrich Suur, ei suutnud oma tegevust nendest, ülemal toodud, kõidikutest vabastada. Tolleaegne sõjaväe arenemise aste oli kindlas kooskõlas riigi seisukorraga, millest Friedrich Suur, vaatamata oma kasulikude uuenduste peale üksikasjus, kõvasti kinni pidas. Sedu silmas pidades, ei või imestada, kui mõlemate Friedrich Suure järeltulejate valitsuse ajal põhjalikke muudatusi ette ei võetud, vaid ainult üksikasjalisi uuendusi tehti.

Preisi monarhia Friedrich Suure ajal, vaatamata oma ebaloomuliku jaotuse ja koorseisu peale, näitas kõige raskemates olukordades väärilist vastupanu üles ja Preisi väed Friedrich Suure juhatusel kroonisid end maailma kuulsusega. See oli põhjuseks, miks ei juletud „suure mehe" pärandust puudutada. Siin unustati ära, et „Kana Preisi" riigi masinat suutis ainult selle „suure mehe" isiklik võim tõõtama panna.

Sellepärast oleks ülekohtune „Kana Preisi" riigi 1806. a. kokku langemise

süüdi ainult temasõjavãe peale panna. Sõjavãe õnnetus Türingeni lahingu vãljul annab esimese ja silma paistavama pildi pikast Preisi rahva õnnetuste reast.

Kogu riigi ehitus ei vastanud aja tingimistele; ta ei võimaldanud jõurikast ja ühemeelelist riigi mõiste teostamist, vaid oli, tolleagse asteetilise kirjanduse voolu esitajute poolt toetatud, kõikuva kosmopolitilise ja pehme meeleolu mõju all. Ainult see külg Friedrich Suure vaimust, mis „selgitust" pakkus jäi südametes püsima; teine külg aga, mis kõiki jõudusi riigi teenistusse rakendas — unustati ära.

Kindlule vaimu tegevusele puudus pind ja ohvitserkord ei jäänud sellest puutumaks. Peale ühepäevalist, kahekordist lüüasaamist Jenu ja Auverstedti all 14. oktobril kirjutas kuningas Wilhelm III: „Tänu Jumalale, olgu mison, aga võideldud sai vahvasti." Seda Preisi sõjavãe ausat ülespidamist tõendavad tanukuotused ja iseäranis ohvitseride koosseisus — Jena all langesid 9 kindrali ja 254 ohvitseri

sõjaväest, mille suurus 53000 meest; Auerstedti all-6 kindrali ja 215 ohvitseri 50000 mehelisest väes. Lõõdud sõjaväe vastupanu tõendavad ka võitjate kaotused. Kaotused mõnes prantsuse diviisides Jena all ulatasid kuni 20% nende koosseisust; Düvout korpuse omad-Auerstedti all ulatasid kuni 25%.

„Toon-taktika" omakogu-jõudude korraga võitlusesse paiskamisega raskendas korralikku väljatulekut lahingust ja on ühepäevalises kahekordses lüüasaamises süüdi; agata oleks ka võidule väinud viia, kui preisi kindralid oma vägesi vastavalt tarvitada oleks otsustanud. Prantslaste laskur-ahelikud olid preisi koondud pataljonidele vastikud. Gneisenau sõnade järele mõjus nende haarav edasiliikumine segadust sünnitavalt preislaste peale.

Aga palju suurem tähtsus oli prantsuse osade ja juhtide osavusel ja mõistmisel end maastikule ja väljasõja (liikuv-sõja) tingimistele sooveldada. Eba loomulik oleks tollekeyse eestlaaditava ja tulekiviga süüdetava püssi tuld nügiaegse laskurite ahelikku tulega võrrelda.

Võitlusest tule ülekaalu eest ei võinud siin juttugi olla. Seda näeme tolleaegiste laskur-ahelikkude mööda pääsematast vahetuse tarvidusest. Ülevaal nimetatud kirjas saab kuningas Friedrich-Wilhelm III asjade põhjusest selgesti aru, sest ta kirjutab: „On selge ja meie häbiks, et marschal Davout jõud ei olnud arvuliselt suurem, kui 30.000 meest. Ainult tarkade korraldustega (dispositsioonidega), kindla talitamisega ja osava ning vilunud manövreerimisega võib seda seletada, et vaenlasele korda lüks meid petta; et meie teda jõulisemaks pidasime, kui ta tegelikult oli. Selle tagajärg oli, et meie täiesti vilumatad, korraldusteta (dispositsioonideta), kooskõlatad ja juhatuseta senna ja tänna liikuvad osad ei katsunud mitte üht kordagi jõulist, korraldatud ja energilist kallaletungimist ette võtta."

Preisi ohvitseride seisu vananenud eluiga ja sellest järgnev

Suurem jagu tollekeyseist preisi vanemaist ohvitseridest oli „joon-taktika" chablooni mülkas kinni. Sehablooniga ja isikliku julgusega ei olnud aga midagi peale hakata. Tuba Friedrich Suur, Taastalise sõja lõpul, mille vältusel

kohmetus kohanemise osavuses 1806.a.—

paljud vilunud kindralid ja staabi ohvitserid ühel ehk teisel põhjusel sõjaväest olid lahkunud, tundis valusalt, et tema alluvatel vanematel juhtidel väejuhtimises „vaimu kindlus" (contenance) puudus.— „Täielik kindral" vaimu suhtes, kui „etre de raison", nii kuidas seda kuningas omas reglamendis „Generalprinzipen" mäistis, jäi ikka harvemaks ja harvemaks. 1806.a. puudus preisi juhtidel täielikult kohanemise osavus ettenägemata olukorra muutusele. See olenes peaasjalikult kõrgemate juhtide välisest vanadusest, kes vaimliselt kättejõudnud ajajärgu nõudmistega sammu pidada ei suutnud. Kõrgetel juhtiva redele astmetel seisvate kindralite vanadus ei tule siin arutusele: 70 aastane Blücher 1813.a. viis preisi väed järjekindlalt võidule! Fähtis oli nähtus, et 1806.a. preisi kindralitest $\frac{2}{3}$ üle 65 eluaasta olivad. Ka sellega oleks võinud veel leppida. Sõjapidamisele mitte vastav vanadus oli iseäranis tuntav juhtiva redeli keskpaigal seisvate juhtide seas: rugementide ja pataljonide juhtide keskel, näit. olid pooled pataljoni ülemad üle 55.a. vanad ja paljud

Kaitseringkonna Raamatukogu

isegi üle 60 eluaasta. Ebaloomulik oleks võrrelda preisi juhtide vanadust Napoleoni kindralite vanusega. Tiimased olid ajaloos erandid. Kuid on kindel, et niisuguselt vanuselt, missuguses preisi juhid ju olid, elavat ja kindlat otsustamise jõudu loota ei või. Ohvitseri seisusel ei puudunud mitte ainult füüsiline, vaid ka, mis veel tähtsam, vaimline paenduvus. See paenduvus, kui reegel, on vanemates eluaastates ainult anderikastele isikutele omane; keskmine masse selle juba ühes tervise ja liikuvuse kohanemisega. See vaimline paenduvus keskealisel inimesel, kui ta juhtival redelil kõrgemale astmele juba jõudnud, jääb vaimliselt tuimaks ühetaolises töös alumistel astmetel. Igas väes, nii kui nii olemas-olev töö ühetaolsus, halvades teenistuse edasi-liikumise oludes, mõjub iseäranis rõhuvalt vaimlise paenduvuse peale. Taimu paenduvuse alalhoidmiseks, kui alaliseks reegliks, jääb nõue: hoolsalt valides, teed anda elujõrilisele vaimule edasiliikumiseks, pika aastalistest harjumustest ja traditsionest loobudes.

Kindel ja uhke traditsion kõvendab imestaval viisil sõjaväe organismi: tal ei ole asemiuku sõjaväe organismuses, kuid pühitsemine ärgu sündigu mitte temale enesele, vaid väe organismi pidavusele. Sellejuures traditsion jääb sõjaväe organismi tähtsumaks toeks. Seda ülesannet täita soovides, peab traditsioni nõudeid ja tema ülesandeid aja tingimistele kohastama. Nähtust arvesse võttes, et palju traditsioni mõisteid, mille peale preisi sõjaväes, kui puutumata pühaduse peale vaadati ja mis ainult harjuvuse peale põhjenesid, said 1807.a. sõjaväes ette võetud uuenduste puhul lihtsalt üle parda heidetud. — Et ka tulevikus vaimlist värskust alal hoida, peab traditsionide suhtes valvel olema.

1806.a. sündmuste hindamise peale mõjusid märksa tolleaegse põlve arvamised. See põlv aga ei suutnud täielikult arusaada, kui suurel mõõdul õnnetu sõjavägi kõikuva rahupolitika kahjandoli. Kogu mälestuse kirjandust (memoirid) peab hoolsalt läbi vaadustama ja hindama. Igas mälestuses, (memoiris) ka kõige tõsisemas, on tolleaegsete

arvamiste jälgesi tunda. Nüüd, sada aastat pärast sündmusi, kujuneb mõnigi asi meie silmis teises valguses.

Ei mitte aadeli ohvitseride kõrkus, ega nendest ettetoodud komblusetus, ei puudused sõjaväe moodustamises, ega sõjaväe liikide puudulik väljaõpetamine, kui ka suur voor polnud selle sõjaväe õnnetuse tõsisemaks põhjuseks. Need asjaolud tingimata mõjusid küll sõjaväe väärtuse peale, kuid kõik need ükskud vead selles sõjakäigu õnnetuses astuvad teisele plaanile, kui meie mõlemates võitlevates pooltes valitsevaid ja juhtivaid operatiiv mõisteid võrdlemise alla võtame. Nende operatiiv mõistete võrdlemise juures selgub, et XVIII aastasaja põhjusmõtete järele juhitud sõjavägi pidi Napoleoni hoopide all tingimata langema. Tõib olla, teiste vigade puudusel poleks ehk see õnnetus sõjaväe ja riigi peale nii raskelt langenud.

Oleks ebaloomulik, kui preisi sõjaväe kokkulangemise pea põhjuseks mitte-selle sõjaväele ja ka koguilmale tundmata geniaalse väejuhi poolt elusse kutsutud, moodsat sõjapidamise viisi

ei loetaks, mille alustajaks Napoleon oli, kelle näpunäidete järele kuni viimase ja viimaseski sõjas sai talitatud.

Preisi sõjaväe saavutused 1813. a.

Preisi sõjaväe reorganiseerimise komisjon, kindral Scharnhorsti juhatusel, lõi täitsa uue sõjaväe. Scharnhorsti teravmõte ei tegutsenud mitte uues sõjaväe osade jaotuses, et neid liikumataks teha, mitte voitluse viisi uuendamises ega voori vähendamises, ei mitte ka uue, sõjapidamisele vastavama vormi väljatöötamises, vaid kõige pealt „sõjariistatud rahva" loomises. Täljamaalaste, mitte preislaste, palkamisest loobuti täiesti. Ainult isamaa pojad loeti isamaa kaitse vääriliseks. Sellega ei olnud igatahes veel väljendatud üldine sõjaväe teenistuse kohustus; ümberpöördult-kõiksugused vabastamised leidsid laialise pinna. Scharnhorsti algmõte oli-rahuaegset sõjaväge arvuliselt nii suurena hoida, et võimalusoleks selles sõjaväes võimalikult rohkem sõjariistu kanda kõlbavaid mehi välja õpetada, neid pärast lühikest teenistust lahti lasta ja jälle uusi võtta. Ühes sellega pidi põhi pandama mülitsi (landmülitsi) või kuidas teda

nimetati tollajal „landvehri von 1813.a." loomisexs. See landvehr pidi sõjaajal garnisoni osade kohuseid täitma. Scharnhorsti kavatsusi ei suudetud aga teostada. Ühelt poolt püras Napoleon preisi tegeva sõjaväe arvu kuni 42.000 sõdurini, müilitsa organiseerimist täiesti ära keelates — teiselt poolt 1812.a. mobilisatsiomid ja sõjakäik Tenemaale tõmbasid kodumaalt enam kui poole sõjaväe ära, takistades Scharnhorsti mõtete järele sõjaväe arenemist tema täies ulatuses.

Preisi sõjavägi, mis 1813.a. oma võitudega isamaale vabaduse tõi, oli tegelikult täielik ja suurepäraline improvisatsion. Jaanuarist kuni augustini 1813.a. riigi täielikul raha puudusel loodi 54000 väljaõpetatud, kuid mitte täielikult veel lipu alla kutsutud, mehest 271000 arvuline sõjavägi.

Preisi 1813.a. sõjaväe veresugulus 1806.a. sõjaväega.

Olgugi, et orjastaja vastu ärganud viha ja vaimustus laialistes rahvakihtides, mõjuvalt kaasa aitasid, siiski oli see ootamata jõu ilmutus vana, kuid täitsa uue aja vaimuga elustatud preisi sõjaväe ülestõusmisega võimaldatud.

Juhtivaks jõruks selles sõjas oli kõikidest toetatud „vana preisi sõjaväe ohvitserkond." Tegelikult viisid need 1806. a. „kõrgid junkrud" sõjaväe isamaa vabastamiseks võidule, sõjaväe, mille paremad osad vanadest Jena ja Auerstedti sõduritest moodustatud olid. Need teotatud „junkrud" ja, vana preisi sõjaväe sõdades ju halliks läinud sõdurid lõid selle suurepäralise kaardi, mille toel ainult vabaduse sõja suured tagajärjed saavutati. Isamaa vabastamine teostati ainult selle tõttu, et käsutamiseks käepärast küllaline hulk elukutselisi ohvitserisi ja sõdurisi oli, kes alamohvitseride kohtadele astusid.

Seda asjaolu peab toonitama, sest püüded teda ajakirjanduses tumestada leiavad veel nüüdki kohta. Nende püüete olemas olu üle ei maksa imestada, sest nagu uuemad preisi kindralstaabi uurimised näitavad, püüti sõjaväe ülestõusmise algusel esimesele kohale „sõjariistatud rahvast" seada, kuna tegeliku väe tähtsus teisele plaanile tõugati. Arusaadav, et 1806. a. lõõdud sõjavägi oma vana kuulsuse uute

kangelaste tegudega pidi tagasi võitma. Uuendajate usinus aitas selleks palju kaasa, et vana ja uue sõjavõe vahe märksa suurendatud sai – sellega ühtlasi sai ajalooline kuju võltsitud. Hiljem aitasid ka Bojeni idealistlised isamaa kaitse kavad selleks kaasa. Scharnhorst ja tema kaaslased, et eesmärki saavutada, tegid seda suuremalt jaolt teadlikult. Nende teguviis olenes tähtsusest, mida nad, olude tõttu, oma uuenduste läbiviimiseks maakaitsele (landvehrile) pidid andma, olgugi, et viimast, põhjusmõttelikult, kui tegelikku väge ei kavatsetud tarvitada. Tegelikult tuli suure hulga laitustega võidelda, millega „vana süsteemi" poole hoidjad „1807. a. uuenduste" vastu välja astusid. Mõte, mis 1807. a. organisatsionides ja uuendustes teostamist leidis, leegitses paremate ohvitseride põus juba ammu. Ja leegitses nende südametes ja elustas tundeid ja püüdeid, kes end Friedrich Suure traditsionide välimusest kõita ei lasknud, vaid sügavamale vaatasid ja oma tegevust vaimlise sisu järele, põhjendasid.

Need mehed olid tegelikult

uuenduste tugedeks ja vabaduse sõja hin-
geks. Nii võis siis xa Klausevits 1815. a. kir-
jutada: „ Mina rõõmustan selle üle, et
„ sõjavães nüüd see realiseeritud on, mis
„ omal ajal, minu nooruses xavatsuseks
„ ja sooviks oli. Missugune rõõmustav või-
„ me, hää meeleolu ja noorus valitsevad
„ nüüd sõjavães ja xui võrd vana sõja-
„ vägi äraelanud, haiglane ja sünge
„ oli! Mul on teadmata, xuidas asja-
„ olud ilma Scharnhorst'ita välja are-
„ nenud oleks, aga ei või midagi omale
„ ettekujutada ilma, et tema peale ei
„ tuleks mõtelda."

1806. a. õnnetuse tervendav tagajärg
oli, et vastavatele kohtadele „ õiged me-
hed" astusid. Juhtide noorus paistis juba
nende välimusest silma. See noorus lõi
hea meeleolu sõjavães. Seda xiidabxi
ja selle üle rõõmustabxi Klausevits, sest
see juhtide noorus sõjavães, „ vana sõja-
väe" juhtide vananenud elu-eaga võr-
reldes, oli suureks headuseks. Ohvitseri
seisus lõi uutele 1813. a. organisatsimidele
(moodustustele) xindla toe, mida need xa
hädasti tarvitasid. „ Vana sõjaväe"
ohvitserid olid suurel arvul

mitte ainult tegelikudes ja reserv-rügementides esitatud, vaid ka landvehris (kaitseliidus, maakaitses). Rügementide ja pataljonide juhid ja suurem osa roodu juhte-olid „vana sõjaväe ohvitserid. Landvehri (kaitseliidu) ratsa osades leidus ka „vana sõjaväes" teeninuid leitnante, kuid jalgväes kurdeti nende puuduse üle. Nende asemele landvehri väkke määrati suuremal arvul tegeva jalgväe „vabatahtlikke kütte," kuid need „vabatahtlikud kütid" omandasivad kohuste täitmiseks tarvisminevaid teadmisi aegamööda. Tegelikkes ja reserv rügementides leidus palju „vanas sõjaväes" teeninuid sõdurid. Sõjas 1813.a. töid preisi sõjaväele kuulsuse, samuti, kui Friedrich Suure ajalgi, Preisi „vanade provintside" kantonistid. On kalduvus olemas 1813.a. olude hindamisel tarvitada nügiaegist lühikese teenistuse aja masstaapi. Ehk seal küll „sõjariistatud rahva" ideed teostati, siiski olid tolleaja olud palju teisemad, kui meie päevil: Scharnhorsti poolt sisseseatud lühikese teenistuse ajaga sõjaväe-süsteemi tagajärgi

on senini liialdatud, selle süsteemi põhimõtteks oli: üht jagu meeskonda järk-järgult rügemendi kantonidesse kodu lastes ja nende asemele uusi nekrutte võttes, suurearvuline väljaõpetatud meeste reserv luua. Need abinõud mõne uuenduste aastate vältusel ei suutnud nii suurt väljaõpetatud meeste reservi luua, mis ühes tegeliku osade täiendamisega, oleks 1813. a. võimaldanud 52 reserv-pataljoni juurde moodustamist. Need reserv pataljonid sõjariistade vaherahu ajal formeeriti rügementideks ümber. See suur reserv, mis uute osade loomist ja vanade täitmist võimaldas, oli väljaõpetatud „vana preisi" sõjaväes teeninuist, sõduritest moodustatud. Neil oli vana Preisi sõjaväe vali distsipliin omane. See distsipliin „vabatahtlikude küttide" moodustusel ja landvehril (kaitseliidul) puudus täiesti. „Tabatahtlikud kütid" tõid sõjaväkke kallist vaimustut noorust igast seltskonna kihist, tõid elemente, millest ohvitseri seisust täiendati aga kui sõjaväe osad-ei teostanud nad neid lootusi, mis nende peale pandi.

Veel vähem teostas neid lootusi landvehr (kaitse liit). Alguses oli tema tegu vaene igal pool ja sõjaliseks osaks muutus tema ainult ajajooksul. Vartemburgi ja Mõkerni all võitlevad landvehri pataljonid olid oma koosseisu poolest palju nõrgemad, kui tegeliku väe roodud. Sõjakäigu raskusi kandsid ainult fuüsiliselt tugevamad ja vaimu poolest kindlamad mehed välja. Ajajooksul, kaotuste kasvamisega tegelikkudes osades, suutsid landvehri pataljonid tegelikkude osadega ühe väärtuslise pinnale tõusta. 1814. a. ja 1815. a. leiame meie juba landvehri pataljone, mis tegeliku osadega ühevääriliseid ja osalt neist juba paremadki. Tema ei olnud põhjusmõttelikult nügiaegne saksa landvehr, milles iga sõdur juba tegelikus väes teatava kooli on läbi teinud.

Landvehri saavutused suuremalt jaolt on muinasjutt. — Tema koosnes väljaõpetamatuist — jaolt väga noortest, jaolt 40 ja üle selle vanuse aastatega meestest. Temal puudusid ohvitserid ja alamohvitserid. Neednoored moodustused viidi vaenlase vastu nõrgalt sõjariistatud ja halvasti varustet. Et see võimalik oli, olenes sellest, et ka vastasel, pärast suurt sõjakäiku

Venemaale, uued moodustused olid. Preisi rahva rõõmu 1813. a. end kahjatada ja Königsbergi vanemate kogu isamaalist vaimu on ajakirjanduses palju kirjeldet ja kiidet. Tegelikult aga ei olnud see vaimustus kaugeltki nii üldine, kui seda ajakirjanduses kirjeldakse. Preisi riigi ärkamine 1813. a. oli suuremalt jaolt valitsuse ja rahvast juhtivate kihtide töö. Seda peab toonitama, vaatamata nügiaegiste demokraatliste ja nivelleerivate tendentside püüete peale seda ehitada. See asjaolu ei ole imestav, sest rahva kihtide kultuur ei olnud sell ajal kuigi kõrge. Friedrich Suure valitsuse ajal leidus palju külasid, kus lugeda ja kirjutada oskasivad vaevalt mõned üksikud inimesed. See asjaolu oli nii võrd tõsine, et Friedrich Suure rügemendid suures hädas olid omale vastavaid veltveebleid otsides. Kuninga Friedrich Suure mured rahva kooli sisseseadmiseks on tuttavad, kuid tema ei sutnud siin palju ärateha. Tabatahtliste koondamine landvehri lippude alla sündis ainult teatavatest rahvakihtidest.

Keeste korralikuks landvehri lippude alla ilmumiseks oli valitsus sunnitud karme abinõusid tarvitama. Teenistusest kõrvalehoidmine ei sündinud mitte üksnes Poola maakondades, kus muidugi juba iseenesest väkem arusaamist võis oletada, vaid ka puhtsaksa rahvuslistes maakondades. Suurt kõrvalehoidjate arvu andsid peaasjalikult suured linnad — esimeses joones: Berlin ja Potsdam. Just nende suurte linnade esitajad „1806.a. meeste" üle peakohtunikud olid, just nemad on kõige hoolsamad „1813.a. sõjariistatud rahva" kiitjad. Tolleaegse „sõjariistatud rahva" kuulsust ja tähtsust peab täies ulatuses tunnistama, aga selle „sõjariistatud rahva" juhtide kuulsus, — nende juhtide, kes Jena all võitlesid, on jagamata ja eraldamata, oma alluva rahva kuulsusest. Pea ei suuda elada ilma kehata, samuti ka keha ilma peata! Muinasjutt, et landvehr isamaa vabastamises kõige tähtsamat osa mängis ei vasta tõele.

Tegelikud ja kindlad sõjavõe osad landvehrist kujunesid pikkamisi ja

juba teatava aja jooksul. „Tanas sõja-
väes" valitsevad olud ei adnud iseseis-
vale mõttevüsile ja tegevusele pinda;
1813. a. oli selle iseseisvusele rikkalik pind
loodud. Uuenduste suurus oleneski vai-
mu vabanemises. Just nüüd astusid
kohtadele mehed, kes Friedrich Suure
sõnade järele valmis olid „midagi oma
sarvede peale võtma." Tabaduse sõja
juhid olid igast küljest väljaarenenud
ja valju iseloomuga individumid,
olid vabad igasugustest inimlikest kar-
tustest. Nemad olid täiendet iseseisvuse
tundega ja alluvatele, iseäranis aga
kõrgemal seisvatele ülematele raskesti
väljakannatatavad olid. Need
olid mehed, kes harilikkes oluis ja
pikal rahuajal vaevalt oleks kõrgema-
le astmele kerkinud. Taim, mis Preisi
ohvitseri seisuses selle „püha sõja" ajal
valitses, tuleb iseäranis sõjamehe silma-
dele meeldivas kujus päevaselgele
„Schleesia armee" peakorteris. Siin leidus,
teadusmehi ja kõrgeid ametnikke, kes
andsid oma jõudu suure asja teosta-
miseks käsutada, teenides ohvitserina
landvehris ja „vabatahtliku kütina"

tegelikudes osades! Mõte „vaenlast hävitada," ei olnud kuskil nii kindel, kui just Schleesia armee ülemjuhatuses ja see mõte leidis toetust kogu selle armee ohvitseri seisuse meeleolus. Kõikide südamis leegitses raugemata püüd Preisi jõudu ja mõju endisele. Tema all kaotatud, kohale asetada. Kõikide südameis oli põlev soov Preisi riigilt ja tema sõjaväe paalt „1806. a. 'häbi" kustutada. Niisugusest mõtteviisist oleneski kõrgema tipuni väljaarenev vaimustus. Igaüks oli põhjusmõttelikult ilmaeluga arved lõpetanud. Olgu, et tolleaegsete olude iseloomustamises palju liialdust on, siiski lehvis „Tabaduse sõjas" Preisi sõjaväe üle „pühalik heroism." Kuidas selles sõjas võideldi, näeme järgmistest näitustest: üks preisi ohvitser kirjutab Mõkerni verisest lahingust: „Tialgi pole sõda oma suurepäralises hiilgavuses ja ühes sellega ka omis kujutamata suurtes valudes ja hädades nii südamesse tunginud, kui sell päeval." Schenkendorf laulab Leipzigi all: „Surm on meie nali!" Ta nad mõistsid suure asja eest surra! Tork astus Mõkerni all lahingusse 598 ohvitseriga, 21240 sõduriga

ja õhtuks oli surnuid ja haavatuid (rivist välja lööduid): 176 ohvitseri ja 7094 sõdurid, seega peaaegu $\frac{1}{3}$ ohvitsere ja sõduritest üle $\frac{1}{3}$.–

Friedrich Suure vaim leegitses ka uues Preisi sõjaväes.

Kui meie nüüd, 100. a. pärast Jena ja Auerstedti päeva tagasi vaatame, siis paistab see päev meile ainult, kui mööda minev must pilv Preisi sõjaväe kuulsuse fermomendil, sest lõpmata suure päranduse Friedrich Suure vaimust leiame meie ka „1813. a. Preisi sõjaväes". Põhjusmõte, mis Friedrich Suure tegevuse alguseks oli, polnud tolleaegse ohvitseri seisuse mõistuses kustunud, vaid ta oli ainult „joontaktika" ajajärgul ajutiselt uinunud. Fartenburgi, Mõkerni ja Belle-Alliance kangelased näitasid, et nad oma isade väärilised on. Juba lahingus Praaga all lahkusid siit ilmast, Friedrich Suure sõnade järele, tema „jalgväe toed." Edaspidine 7 aastane sõjavältus nõudis ikka uusi ja uusi kahje. Selle tagajärjel astusid ohvitseridena poolelt ja peaaegu täielikult lapsena aadeli pojad sõjaväkke, et oma teise ilma lahkunud vendade ja isade aset täita. Nende lapsed tegid „Tabaduse sõjas" seda sama,

Tartu Kaitseringkonna Raamatukogu

mis nendr isadki Friedrich Suure sõjavães ja lõid Preisi sõjavães uue ohvitseri seisuse.

Friedrich Suure vaim jõi valitsema xa „sõjariistatud rahva" väes. See „Suur vaim oli 1813, 1814 ja 1815. a. tegudes Preislastele pea tõrkeks. Ainult Preislaste sûdamis leegitses „puhtsaksa isamaaline vaim," mida aga teistes väiksetes saksa riikides ei olnud. Sakslased, mitte preislased, olid teistes väikestes saksa riikides tõiesti Napoleoni vaimule andunud. Ainult Preislased ei painutanud end Napoleoni „demoonilise vaimule." See põlev häbi orjastusest, mis põles ja xees preislaste sûdames oli isamaa peastja. „Saksamaa oma vaimuga" oli esitet ainult „must-valge" lipu all.

javäe enduste udused. Üldine sõjaväe teenistuse xohustus, mis 1813. a. sai vastu võetud, xui häda abinõu sõjaajaks, xinnitati 1814. a. 3. septembri seadusega rahuaja jaoks. See seadus ühes „landvehr xorraga," mis ilmus 1815. a. 21. novembril, sai Preisi sõjaväe jõu aluseks.

Selle ajast on teostud „sõjariistatud rahva" mõte. Sellega oli iga xõlbuline

sõjariista xandja preislane xohustet teenima: 20 xuni 23 eluaastani tegelikus väes, 23 xuni 25 reservis, 25 xuni 32 „landvehri isimeses järgus" ja 32 xuni 39 landvehri teises järgus. Landsturm seisis xoos xõikidest xõlbulikudest sõjariistu xandma meestest — 17 xuni 49 eluaastani, xes ei xuulunud tegelikku väkke ega landvehri. „1813. a. vabatahtlikude xüttide" asemele seati „üheaastalised vabatahtlikud." Sõjaväe organisatsion, nii xuidas ta pärast esimest ja teist Pariisi rahu xujunes, oli xindral Bojeni töö, xes juuni xuul 1814. a. sõjaministriks sai. Tema põhimõte ja püüe oli, et tegelik vägi ja landvehr üksteisest teataval viisil eraldatud nagu xaks sõjaväge oleks. Iga tegeliku jalgväe rügemendile pidid landvehris xaks rügementi vastama. Sell viisil lootis minister sõjakorral neid ülesandeid teostada suuta, mis riigi ärkamisega ja tema poliitilise jõu suurenemisega välja olid xutsutud; ühes sellega lootis tema teataval viisil xa riigi raskest majanduslisest seisukorrast üle saada. Lähem aeg aga näitas, et meeste arv, mis tegeliku väe koolist läbi xäis, xaugeltki ei ulatanud landvehri rügementide

koosseisu täiendamiseks, seda enam, et $\frac{1}{3}$ meeskonda tegelikus väes veel „vanadest palgalistest" üleajateenijatest oli. Folleaegseis raskeis oludes oli sõjaväe teenistus paljudele ainsamaks ülevalpidamise võimaluseks ja ka rahva alamates kihtides polnud veel vana harjuvus „elukutselise sõduri seisusele" kustunud. Nii siis tuli, et aastate jooksul suur arv nekrutte tekkis, kes tegevast väest, pärast mõne nädalist õppust, landvehri rügementidesse said määratud, mille tagajärjel landvehri jalgvägi oma väärtuses langes, ratsavägi aga täitsa kõllmataks ähvardas saada. Selle juurde tuli veel teine kardetav nähtus: ohvitseride arv landvehris vähenes kohutavalt. Pärast sõda läksid paremad ohvitserid tegelikku väkke üle. Kuigi veel landvehris väike osa häid ja vilunuid ohvitsere jäi, siis ei olnud noorematte ohvitseride ja alam-ohvitseride juurde tulek, kes oleks omis teadmistes moodsa sõja nõuetele vastanud, tarviliselt küllane. Need asjaolud tulid väga selgelt nähtavale 1819. a. sügisel Friedrich Tilhelm III. juhatusel Reini maakonnas peetud suurtel

manöövritel. Nende manöövrite ja riigi majanduslise kitsiku tagajärjeks oli landvehri osade vähendamine. Nii siis loobuti sell aastal ametist lahkunud sõjaministri Bojeni möttest — luua landvehr, kui iseseisev müilits. Selle tõttu sai deformeeritud landvehris 32 pataljoni ja 32 eskadroni. Sellest ajast vastas igale tegelikule rügemendile sama numbriline pataljon landvehris. Iga landvehri pataljoni kohta, nagu vanastki, tuli rüks landvehri ratsaväe eskadron.

Tegelik sõjavägi seisis 1820. a. koos: 45 jalgrügemendist rühest küti ja rühest laskur pataljonist, 4 küti ja neljast laskur jaost à 2 roodu iga jagu, 38 ratsarügemendist, 9 kahur brigadist ja 9 kaevur jaost. Kogu sõjaväe suurus rahu ajal oli 140.000 meest, sõjakorral, landvehriga kokku, 530.000 meest. 1820. a. ettevõetud ruuenduste peale pandud lootused — kindlam side tegeliku väe ja landvehri vahel luua — teostasid end osalt Prantsuse ja Poolamaal tekkinud poliitiliste olude tõttu, läüne ja ida piiri kaitseks, 1830. a. ettevõetud vägede mobilisatsion ja vägede paigutamine, iseäranis

püriksaatse Poola vastu, kuhu selleks feldmarschal graf Gneisenau juhatusel 4 korpust sai määratud, tõid suuri puudusi nähtavale. Kuli ilmsiks, et sõjaväe valmiolek poliitika sihidele ja nõutele ei vastanud. Ida püril, armee korpuse sõjajalale seadmiseks, olid sunnitud juurde tõmbama esimese järgu landvehri; sest tegelikust reservist ei jätkunud. Lääne püril, suurte pürkonde kõva jõududega oma alla võtmise tarvidust silmas pidades, jõudusid operatiivselt väimlise armee loomiseks ei jätkunud.

Landvehri väärtus peale 1820. a. langes ikka madalamale ja madalamale, sest et rihes tema arvulise vähendamisega - vähendati ka kokkuhoidmise tõttu meeskonna koosseisu tegelikudes osades; et omale sõja lahtipuhkemise korral tarvilikku sõjalises koosseisus olevaid landvehri meeskonde kindlustada, võeti kahtlust äratavad abinõud tarvitusele: iga aasta hakati kokku kutsuma 6 nädaliseks õppuseks nõnda nimetatud „sõjanekrutte," mille vältusel neid suudeti ainult pealiskaudselt väljaõpetada.

Nemad ja arvuliselt rikkad, nõnda

nimetatud „landvehri nekrutid," keda kõigest 4 kuni 6 nädalat õpetati, moodustasid ühe poole I järgu landvehri koosseisu. Selle tõttu, et kitsik majandusline seisukord ei lubanud landvehri väärtuse tõstmiseks tarvitusele võtta kõige tegelikumat abinõu: kõvat kaadrit luua, — võeti 1837. a. jalgväes vastu „2 aastane teenistus". Iga aastase suuremal arvul nekrutide võtmisega taheti osade täiendamiseks, sõja lahtipuhkemise korral, arvuliselt küllaline ja hästi väljaõpetatud meeskonna reserv luua.

1850. a. üldine sõjaväe teenistuse kohustus oli ainult nimepidine.

Juba 1840. aastal ei võinud iga järelmõtleja isik eksida, et „üldine sõjaväe teenistuse kohustus" rahvaseas, kelle arv 1814. aastast kahe võrra oli suurenenud, mis juures riigi sissetulekud 50.000.000 taaleri pealt üle 90.000.000 tõusid, kus iga aastane võetavate nekrutide arv ainult 40.000 nekrutini ulatas — ainult mõttepetus oli.

Bojen, „1815. a. landvehri-korra" looja ja keda 1814. a. sõjaministriks ruest kutsuti, ütles ülemaltoodud olude kohta: „Rahva suuruse ja riigi kasude tõstmisega tõuseb ühetaoliselt ka tarvidus vastavalt sõjaväge suurendada, kui ei

soovita rahvast langemisele viia." Need sõnad mehesuust, kes Scharnhorsti abiks üldise sõjaväe kohustuse sisseseadmise ajal oli, on iseäranis tähtsad ja maksvad ka veel meie ajal. Juba 1840. a. oli uuenduste jaoks tarvilik aeg jõudnud. Need uuendused sõjaväe organisatsionis olid seda tarvilikumad, et väärnähtusi sõjaväe oludes hakkas ikka enam ja enam ilmsile tulema.

Rahutuil 1848 kuni 1850 aastail näitasid tegeliku väe osad end täiesti usaldavatena. Ka need väeosad muutsid ajajooksul oma iseloomu. Üleajateenijate arv aegamööda vähenes ning vähenes. Lääne poolseis maakondades ei olnud enam võimalik kõiki alam-ohvitseride kohte üleajateenijatega täita. Et niisugustes oludes, 2 aastalise teenistuse juures, tegelik sõjavägi siiski täielises ulatuses omi kohuseid täitis - oli ohvitseri seisuse teenus. Landvehris ei olnud ohvitseri seisuse olukord nii hea, kui tegelikus väes. Kavaxindlat väljaõpetust ses mõttes, nagu see nügiajal tagavara ohvitseridel on, landvehri omadel tollajal ei olnud; landvehri ohvitseril puudus - igasugune teenistuse vilumus.

Palju enam, kui meeskonna väljaõpetamise puudusest, olenes siit asjaolu, et landvehri polnud sõjakorral võimalik otsekohe ühes tegelik-vägedega tarvitada.
Seda olukorda katsuti parandada laialdaste komanderimistega landvehrisse ohvitserisi tegelikust väest. Töötlustes Pooseni maakonnas, Sehlesvigis ja Badenis ei saadud, tegeliku sõjaväe arvulise nõrkuse tõttu, ilma landvehri abita läbi.
Organisatsionist ja koosseisust rippuv sõjaväe puudulik valmisolek tuli iseäranis selgesti nähtavale 1850. a. mobilisatsionis, millal poliitiliste olude tõttu pärast 1814. a. esimene sõjaväe operatsioniliste võimiste katsend sai tehtud.
Sellest mobilisatsionist saadud näpunäidete põhjal loodi 1852. a. tegelikus väes vastaval arvul uued kohad, et mobilisatsioni korral oleks võimalik olnud pooled kohad landvehris tegeliku teenistuse kaptenite ja ritmeistritega täita. Sollajal jõuti selgusele, et rahuajal on tarvis arvuliselt vastav ohvitseride kaader luua. Üleval toodud ja veel mõned teised sellesarnased abinõud lõid olevate väärnähtuse kõrvaldamiseks ainult puudulikku häda abinõu. Nende väärnäh-

tuste kõrvaldamine sündis alles 1859 ja 1860. a. uuendustega. Uue 1859 aastal toime pandud mobilisatsiomiga viis „Preisi-prints" sõjaväe teise organisatsiomi peale üle, end selle juures uue „sõjaväe kohustuse seaduse" peale toetades. Sellega lõi ta vägeva sõjariista, millega Preisi riik end; oma jõu vastavale kõrgusele, seadis. Uuenduste teostamises oli tema abiliseks: kindla iseloomuga ja väsimata tööga sõjaminister kindral von Roon ja väger töövõimsusega Bismark, kes tema esimene nõunik oli. Nende kahe mehe abi oli iseäranistähtis, sest „Preisi-printsil" tuli sõjaväe suurte uuenduste läbiviimisel rahvaesituse tugeva vastupanuga võidelda. Uuenduste sisu seisis peasjalikult sõjaväe väärtuse tõstmises. Sõjavägi sai ka arvuliselt suurendatud. Jalgväe rügementide arv suurendadi kahe võrra; ka teised jalgväe liigid said märksa suurendatud. Landvehri teine järk sai opereerivast sõjaväest eraldatud ja seljataguse teenistuseks määratud.

Nende uuenduste tagajärjel tõusis opereeriva sõjaväe suurus 342000 meheni. Rahuajal oli neist püssi all 217000 meest.

Kogu Preisi sõjaväe koosseis sõja korral, landvehr ja tagavara osad täies koosseisus ühes arvatud, määrati 280.000 mehepeale kindlaks.

Et 1859. a. uuendused ja nende peale põhjendatud 1866 ja 1871 aastate sõdade saavutused, mille üle kogu ilm imestas, selged oleks, peame sõjaväe arenemise ülevaate „Tabaduse sõdadest" kuni kuninga Tilhelm I valitsuse alguseni tegema. Enne uuenduste läbiviimist rohke arvulised sõjaväe dukorras tehtud üksikud muudatused jätavad esimesel vaatusel pimeda käigu mulje. Rahulikult otsustades peab aga kõiki sõjaväe arendamise teel ettetulnuid suurearvulisi raskusi hindama. Siin ei tulnud mitte ainult riigi kehva majanduslist olukorda arvesse võtta, kui suurte sõdade ja Napoleoni ikke tagajärge, mitte ainult seda, et uuesti sündinud riigile oma uutele ülesannetele vastavaid suuremaid jõude luua tuli — vaid siin tuli suures ja veel mitte lõpulikult moodustatud riigis uut ja suurt mõtet: „üleüldist sõja teenistuse kohustust" läbiviia ja sarnases ulatuses üleval hoida, missugust eeskuju

ei olnud võimalik leida ei minevikus, ei ka teistes riikides. Et preisi sõjaväe organisatsion XIX aastasaja esimesel poolel see ei olnud, milleks ta Vilhelm I ajaks kujunes, näeme XIX aastasaja esimesel poolel Preisi poliitika järelandlikkusest. Puudulik usaldus oma jõududesse ei lubanud kindlat väljaastumist ja mõjus halvavalt ka sõjaväes olevate jõudude peale. Siin tuleb iseäranis selgelt nähtavale vaimline üksteisest rippuvus: sõjaväe olemise arenemise ja sõjalise väärtuse alalhoidmise, ühelt — ja täie jõuga tuksuva riiklise elu vahel, teiselt poolt.

Preisi sõjaväes valitses pärast Tabaduse sõda vaimline väsimus.

Pärast XIX aastasaja alguse suurte sõdade tulid väsimuse aastad, mis ei ergutanud sõjaväes sõjalist vaimu, ei juhtinud väljaõpetamist sõjaks. Varsti tulid nähtavale mõned „joontaktika" ebaloomulikud tundemärgid. Sarnane nähtus on loomulik ja tuleb sagedasti pärast pikke sõdu ette. Friedrich Suure soov, pärast 7 aastalist sõda, osades nõrgestatud „admirable" distsiplüni jalule seada, sundis teda mõnestki, ülesärganud „muschtri-kuradi" poolt väljakutsutud ebavoorusest tähelepa-

nemata mööda minema. Olgugi, et Friedrich Suur ise omas mötteviisis, nagu tema käsikirjad seda tõendavad sõjavaimu, sõjasisu ja söduri kutse arusaajaks jäi, siis vajusid tema kindralid selle vastu ikka sügavamale ja sügavamale muschtreerimise, trillimise, väikste kunstide rappa. Kahjadeta Baieri pärandus-söda, mis õigem „sõjariistatud demonstratsion" oli, kui söda, ei aidanud muidugi Friedrich Suure kindralitelt pärandatud muschtreerimise pedantismi kõrvaldamiseks kuusa.

„Joontaktika" ebavoorused, mis esimese 10. aasta jooksul pärast „Tabadusesöda" jälle valitsevaks said, hakkasid Preisi sõjaväes arusaamatul viisil juba sõja vältusel pead tõstma. See oli venelastega vennastamise tagajärg, kes paraadi trillimises, nähes selles eesmärki, aga mitte abinõud, olid osavamad, kui saksased. Pariisi paraadidel oli muidugi välja kutsutud rahvusline võistlus sõjalises iluduses, mille tagajärg oligi muschtreerimise ja trillimise ebaloomulik ülestõusmine. Berliini ümbruses Friedrich Wilhelm III juhatusel peetud manöövrid

ei olnud muud, kui nõuitemängud; nad olid ainult lastemängud sõjast. Keiser Aleksander ja tema vennad leidsid iseäralise rõõmu „pika piuste teenistuses." Peterburis ja Berliinis valitsevate perekondade sugulust ja sõprust silmas pidades, on arusaadav, et vene ebaloomulik trillimise usinus tuli jälle Preisimaale tagasi. Tana Friedrich Suure väljaõpetamise viis, vene keisri Pauli sõelast läbi käies, tuli ebaloomulikus, Friedrich Suure mõttele mitte vastavas vormis tagasi.

Scharnhorsti üldised sõjaväe hariutuste pidamise reeglid mõistsid hukka kõik dispositsionid, milledes lahingu momendid kindlaks olid tehtud. Need tegelikule sõjapidamisele ebaloomulikud dispositsionid täpipealselt väljaarvatud tegevuse momentidega võtsid pärast „Tabaduse sõda" jälle hoogu, enam paraadi jaoks kõlbulikud olles, kui sõjaks. Scharnhorsti lakoonilise reglament ehk määrustik näis „vana mõtte viisi apostlitele" rahuajaks liig lihtne olevat. Anderikas kindral Krauseneek, tulevane kindralstaabi ülem, leidis

1821. a. diviisi vastu võttes, terve rea eraldi tingimisi manöövrite läbiviimiseks. Tema kirjutab selle kohta: „Et aeg ja sõjakogemused muutusi toovad, et peab ettevõtma lihtsusi, oli meil selge ja kahtlemata; aga meil ei tulnud mõtet pähe, et määrustik, mille koxkuseadmisel lühidus ja selgus, kui algtingimised aluseks võeti ja mille järele eduriikkas sõjas talitud sai, leitakse rahuajal mitte küllalt täielikuks, mitte täpipealseks. See pole ainult asjata, vaid on kahjulik-dispositsionis tegevuse momendid karvapealt ära tähendada ja pedantismiga püüda ühetaolsust tegevuses kätte saada, sest tegelikus sõjalises tegevuses ei ole see iialgi võimalik ja kuigi oleks võimalik, siis ei tasu ta iialgi ära raisatud vaeva ja jõudu." See kindral peab ühetaolsust üksikasjus enam kahjulikuks, kui kasulikuks ja toonitab, et vabadus abinõude valimises eesmärgi kättesaamiseks ergutab elu ja vaimu.

Preisi prints.

Preisi sõjaväe õnnexs ei läinud asi nii kaugele, et „mehanilised pead uuesti loorberid oleks pärinud," nagu

seda Scharnhorst omal ajal kartis. Sõjavãe dukord peale 1806.a. muutis end täielikult. Üldine sõjavãe teenistuse kohustus tegi ohvitserist rahva kasvataja, mida ta vanas sõjavães mitte ei olnud.

Kalischi manöövrid 1839.a. näitasid seda väga selgesti võrdlemises Preisi ose veneomadega. Preisi sõjavãel lãks aga korda ilma ruute sõjaliste ãpardusteta sellest halvavast haigusest õnnelikult ülle saada. Arstiks ja aitujaks oli siin „Preisi-Prints." Tema selge sõjaline arusaamine ajal, kus paraadiks väljaõpetamine ülekaalu oli võtnud, leidis ülelüigse ja tarviliku muschtreerimise vahel kindla piiri. Tema 1840.a kirjutatud põhireeglid on maksvad teataval viisil ka meie ajal. Tema kirjutab: „Õpeplats on minu silmis selleks, et kindlat korra tunnet kasvatada; kui see kord väeosas on, siis võib selle osaga kõik muud teha."

Paraadiks muschtreerimise ja selleks harjutamised leiab tema tarvilikuks, oma järgnevate sõnadega paraadile sarnast tähtsust andes, mis ka meie

ajal maksev on. Ja ütleb: „Paraadiks peab väljaõpetama, kui ei taheta, et väeosa bande moodi väljanäeks. Ühetaolsus peab ka olema, sest mikspärast ühele asja hästi, teisele halvasti teha lubada? Kas tahetakse kätte saada korraldud väeosa ehk silumata meeste banded? — Selle üle peab otsusele jõritama. Täga sagedasti tarvitatakse sõna „trillimine" seal, kus ta ainult sõduri „dressur" on, vastandiks matslikule olemisele."

Gülevase keisri kindel ja selge sõjaväe sõjalisest väärtusest arusaamine on näha järgmistest sõnadest: „Ei tohi kahelda sõjaka vaimu üle sõjaväes, kus ilusa välimuse kõrval ka tegelikud teod seisavad. Kes väeosaga 20 aastat tegegemist on teinud, see võib kindlasti öelda, et neisuguses ilusa välimusega väeosus vaim ja tahtejõrud ka enam, kui kiiduväärt on."

Ja tõesti sõjaväes hakkas aega mööda teine vaim tõusma, vaim, mille toetusel pandi toime 1864, 1866 ja 1870. a. teod. 1850. aastal astus asja juurde prints Friedrich-Karl. Selle printsi asja

juurde astumine mõjus tervendavalt ja hästi, sest anderikkad jõud nägid ka valitsevates ringkondades arusaamist tõsisest sõjalisest sõduri kutsest ja tema kasvatuse põhjusmõtetest. Nende anderikaste jõudude toetus võimaldas Printsile eduga võita seda asjata paraadi muuhtreerimist ühes tema väikeste kunstidega, mis juures tema aga kindlasti toonitas, et teatav sirgus ja välimuse iludus on rahvuslisele tundele ja Preisi traditsionile vastavad ja heaks distsipliini alal hoidmise abinõuks on. Selget sõjalistest oludest arusaamist tõendavad järgmised Printsi sõnad. Ta kirjutab 1858. a.: „Sõjas on otsustav sõjaline vaim, aga mitte taktiline vorm. Form peab paenduv olema ja ei tohi mõjuda kitsendavalt. Igal ajal omad vormid, mis ajajärgu sõjalise vaimuga ja sõjariistastamisega kõige lähedamalt kooskõlas on. Mida kõvem sõjaline vaim igal üksikul sõduril seda väärilisem sõjaliselt kogu. Asse ja seda vähem mõjub vorm!" 1860. a. kirjutatud printsi kirjast on näha, kuidas ta juhi ja alluvate vaimlisesest vahekorrast

arusai. Ja kirjutab: „Kindrab on armastatav ja austatav „suur mees," aga mitte laitja ja nuhtleja „vangimaja korraldaja" ja kui ta rääägib, mis peab harva juhtuma, siis tuusuvad alluvate südamed vaimustusest. Tema peab teadma neid hingelisi keeli, mis heledasti ja meeldivalt kõlavad. Ja on juhtija ja sõbralik alluvatele ja seda enam, mida madalamal alluv seisab. Lihtsa mehe vastu on tal alati sõbralik sõna. Olgugi, et nad juhuslikult ehk ettevalmistatult temaga kokku saavad, siiski röömustavad nad tema lähedal olemise üle; nad on tema üle uhked! Tema teeb oma alluvad sõdurid ja ohvitserid õrna tundeliseks impulsile, mida ta neile, oma juures olekuga, ehk vaatega, ehk sõnaga, ehk lihtsa märkusega annab, nende saavutust kolmekordselt tõstes. Ja kui nad siis, sellest vaimustatud, tema käest küsivad: „Juht käse ja näita, kus mesurema peame!" — ja vaatsiis ja ainult siis on ta neid rahuajal kasvatada ja nende peale mõjuda mõistnud!"

Kuningas Tilhelmi I aeg.

1866. a. sõda. Ilusa, nähtavalt rahuaegse ja paraadi taolise, välimuse all leegitses Preisi sõjaväes puhtsõjaline elu. Kes ainult välimuse järele otsustas, võis kergesti eksida. 1866. aastal Preisi peastaabi juurde komandeeritud major, pärastine kindral Dragomirov, kirjutab, et ta Königrätzi lahingu väljal Chlumi kõrgestikul, Preisi kaardivär surnukehasi üllatult vaadeldes, oli sunnitud andeksandmist omaendise ekslise ebamulje eest paluma, mis ta preisi kaardiväest omal ajal Tempelhofi ja Bornsteti väljadel suanud. Ainult nüüd oli tal selge, et esimene pauk lahingus selle paraadi tolmu nende osade välimuse pealt ära pühkis. Paraadi tolm oli pühitud, aga harjutuse platsil sisse juurdunud kord jäi alale. See kord oli aluseks, mille peale toetades kõigist raskeist oludest 1866 ja 1870 aasta sõdades oli võimalik üle saada. 1864. a. sõjas pani Preisi sõjavägi mitu hiilgavat kangelase tegu toime, nagu: Düppeleri ja Alseni positsioni võtmine ja teised. Siin võitlesid pika rahuaja järele ainult üksikud Preisi osad.

Austria sõjavãe korpus, kes selles sõjas liitlasena võitles, tõmbas kangelase tegudega palju suuremat maailma tähelepanu enda peale, kui seda Preisi osad suutsivad. Kui siis võitlus ülevãmu eest Austria ühes oma liitlastega ja Preisimaa vahel lahti puhkes, olid arvamised, et vana Austria keisri riik, olgugi, et tal Italia pool ka fronti pidada tuli, võitjaks jääb.

Austria sõjavãe iseloom ja taktika

Taatame kes oli Preislaste kõige pea vaenlane.

Austrias, niisama kui teistes Europa riikides, väljaarvatud Preisi riik, ei olnud tollajal veel üldist sõjavãe teenistuse kohustust. Tema sõjavãe moodustamine ja täiendamine põhjenes konskriptsioni peal (nekruttide võtmine mitte üldiste sõjavãe kohuste alal). Igaüks Austria riigis 1200 guldeni eest väis ennast lahti osta, peale selle, teatavad elukutse mehed, nii kui ülikooli lõpetajad, olid sõjavãe teenistuse kohustustest vabastud. Teenistuse alg kestis tegelikus väes 8 aastat ja 2 aastat reservis, aga majandusliste kitsuste tõttu kestis teenistus, suuremal jaol, tegelikult 3 kuni 4 aastat, mille järele suurem jagu mehi saivad puhkusele lubatud

kohusega, iga aasta 30 päevaks harjutustele ilmuda. Ka majanduslise kitsuse tõttu polnud iga aastased nekruti võtmised ühesugused. Keskelt läbi võeti 85.000 meest 300.000 mehest, kes iga aasta oma 20 eluaastani jõudsid. Nii siis, riigi jõud ei olnud täiclikult esitatud, olgugi, et sõjaväe büdjet 50.000.000 guldenist 1845. aastal sõjaks 1866. a. tõusis kahe võrra. Austria vastupanu jõud põhjenes peaasjalikult tegelikku väe peal, sest ertshertsogi Karli poolt 1809. a. loodud „landvehri" organisatsionist loobuti. Sellepärast ka tegelikku väe lüüasaamise puhul polnud enam riigis reservi formatsionisi, mille toetusel oleks sõda võinud edasi pidada ja, võib olla, tema käigule teise pöörde anda. See asjaolu andis end Austriale kibedasti tunda 1866. aastal ja tema parandamisexs toimetati teist korda nekruti võtmist lootusega kindluse garnisonidest 90.000 meest välja sõjaks vabastada. On ju selge, et sarnane improvisatsion ei suutnud sõjaväe reservi puuduse tähtsust vahendada ja täita. Austria tegelik sõjavägi oli arvuliselt suurem Preisi omast, sest tal oli 10 aastakäiku à 80.000 aastakäik.

Peale selle veel 50.000 meest iseäralises asutuses — „sõjalise piiri meeskond" (mingit kasaka väe sarnast Venemaal). Need arvud olid aga diplomatia paberi peal, sest tegelikult 1866.a. suudeti lipu alla panna 160.000 meest sõjaks kahel frondil, rendest opereeriv sõjavägi 320.000 meest. Nõnda siis lõppude lõpuks pea vaenlase vastu suudeti ülesseada opereeriv vägi 240.000 mehe suuruses. See oli ka suur edu samm, kui meie Austria riigi jõu pingutust 1859.a. sõjas võrdleme, mida ta 110.000 mehega algas ja tipuni jõudes üldiselt 220.000 meest võis koondada. Austria sõjaväel 1840.a. kuni 1866.a. oli kaks rasket õnnetust: üks neist oli 1848. aastal, mil 21 pataljoni ja 10 husari rügementi, suurem jagu Ungari osad, ja kõigis sõjaväe liikides 600 kuni 700 ohvitseri end vandega konstitutsioni alla andsid ja Ungari revolutsionäride poole üle läksid. Revolutsioni alla surumise tagajärjel mõisteti 100 meest surma ja 1765 türmi. Ajaloo-uurija Friedjung kirjutab Austria Sõjaväe oludest: „Karedused, mida „Schwarzenbergi nõuetel mässajate mahasuru„miseks tarvitati, divad vaimu peale

„iseäranis rõhuvad. Kohtu otsused olid vi-
„ha-iduks, mis meie päevini alal olid.
„Kõik hilisemad katsed, ühemeelsust
„luua, porkasid alati Aradi õnnetu
„varjudega kokku." Korraldatud nekruti
võtmise asemel, pärast mässu maha
rõhumist, said 40 kuni 50tuhat gonvedi
mehi Austria kuninga rügementidesse
paigutatud. Nende asemele sai Ungaris
uuesti nekruttisi võetud — ja nõnda siis
oli Austria kuninga väe koosseisus suur
protsent sõdurisi, kes lähemas minevikus
kuninga lippude vastu sõdisid. Kuninga
rügementides sai ületoodud Ungari mees-
te arvule vastav arv Austria mehi koju-
lastud. Kõik mässust osavõtjad rügemen-
did ja pataljonid saivad deformeeri-
tud. 1848. ja 1859. aastate vahel tekkis Aust-
ria väeosades niisugune rahvasegu, ke-
da raske ettekujutada. Ühes pataljonis
ja roodus olid mitme rahva pojad esi-
tatud, mis väljaõpetuse ütlemata ras-
keks tegi. Austria keisri tegevas väes
Gonvadi ületoodud meeskonna seas oli
palju mehi, mis Ungari sõjaväes ohvit-
serid olid ja nüüd liht sõdurina pidid
teenima. Loodeti valju distsipliiniga
neid käes hoida.

Tälispoolt näis rügemendisse koondud rahvasegu üldiste oludega rahuldatud olevat. Igatahes mingit väärnähtusi rahuajal ilmsiks ei tulnud. Sõja korral, arusaadav, oli see rahvasegu vähekstav materjal ja enam kahjulik kui kasulik. 1859. a. sõda näitas selgesti seda hädaohtu, mis sarnasest süstemist, mitmerahvapoegi ühes rügemendis segada, võis tekkida. Pärast 1859. a. sõda üeldi sest ära, moodustati rügemendid rahvuse järele ja paigutati nad nii, et rügement ei seisaks selles maakonnas, mille meestest ta moodustatud oli. Seega loodeti kõigesugustest poliitilistest segadustest eemale hoida. Olgugi, et nüüd väljaõpetamine sai kergemaks tehtud, siiski jäi sõjaväe meeleolu mitmekesiseks. See asjaolu andis Moltke'le võimalust „Itaalia 1859. aasta sõjakäigu" kirjelduses otsusele jõuda: „Mitmekesine rahvaste meeleolu kirjus Austria riigis ei jäänud mõjumata väe meeleolu peale." Poola ja Ungari rügemendid paljudes lahingutes võitlesid küduvääriliselt, aga üldine meeleolu ei olnud vaimustuseni jõudnud, mis enam katsubteha, kui sõjaväe auu

seda nõuab, mis võimatuid tegusi püüab toime panna, et saavutuste kõrgema tipuni jõuda. Austria ohvitseri teenus seisis alati selles, et ta mõistis sarnast kirjut masset juhtida. Elav elu ja terve arenemine olid sõjaväes vananenud sõjaväe korra tõttu kitsendatud. Taatamata aga halva olude peale, terve vaim Austria sõjaväes ei olnud veel lõpulikult maha surutud. Leidus palju anderikaid mehi. Kõrgemad kohad olid Austria „600-e soja pere" poegade käes. Ohvitseri masse tekkis vana soldatite perekondadest, kelle pojad riigi poolt sõjaliselt kasvatud said, osalt ka kodanikkude perekondadest. Austria ohvitseri seisusest ja sõjaväe vaadeldes Daani sõjas 1864. a. kirjutab omas märkustes prints Friedrich-Karl temale omaste teravate sõnadega: „Kindralid „a la Reisschach" s.o. „peakattega lehvitades, minu „järele ja edasi" kuni langemiseni „sabrurs," „paljud hääst perekondadest, sõjaväe vastu nõudjad, sõjaliselt halastamata „maa ja vaenlase vastu. Kindralstaabi „ohvitserid, rohkearvulised ja noored, võrreldes rivi ohvitseridega, hoolsalt väljavalitud, „paljud strateegias ettevaatlikud seal, „kus julge peab olema, paljud

„tagasihoidlikud ja tseremonialsed, teised-
„sûda kelle peale ja „bons garçons." Neil
„on suurem mõju kindralite ja vâlosade
„peale, kui meil. Osade peale nad mõju-
„vad tihti oma âranâgemise järele.
„Niisugune vâljaastumine on võimalik
„hariduse, otsuse ja iseseisva töö puuduse
„juures, kõikides juhtiva astmetel seisvate
„enama jao Austria ohvitseride seas.
„Peastaap-hää, mehed on hästi valitud,
„staab hästi varustud. Peastaabi koos-
„seis jagunel töötajate, järelvaatajate ja
„„bons garçons" peale. Kõiksugu inime-
„sed on esitatud ja iga väeras võib oma
„sarnast leida. Karakteriliseks Aus-
„triaalaste, iseäranis peastaabi ja kind-
„ralite, jaoks on meie poolt mitte aima-
„tud tagasihoidvus ja distsipliin.
„Ratsavägi kiiduvääriline: husaarid-
„väga kergemeelne rahvaxe", keda ai-
„nult raudse valjusega suudetakse
„kães hoida, ruhked, hääkombetega.
„Kahurvägi-hää. Koor ja sanitaritet-
„suurepäraline.

„Kütid-meie paremate jalgväe
„pataljonide taolised. Tegeliku jalgväe
„rügemendid väärtuse suhtes rahvuslise

„ koosseisu tõttu mitmekesised. Itallased
„ kõige intelligentlisemad, aga sõjaliselt
„ vähe ustavad, poolakad - tules suurepä-
„ ralised, tuleb ette, et paremad kui saks-
„ lased; Steierlased - pikalised; böhmla-
„ sed - poolakate taolised; Ungarlased -
„ uhked, ägedad, hõiäd pealetungimisel,
„ pärast revolutsioni õige pahased, kes
„ nende keelt tunnel, võib nendega suuri
„ tegusi toime panna.

„ Austria sõjavägede võitlusevüs on:
„ katkestamata ja pikaline tiheda las-
„ kurite ahelikku edasiliikiimine, milledele
„ 200-300 sammu kaugusel järgnevad lai-
„ ad ja sügavad harvendud kolonned.
„ Liikumise juures maastiku arvesse ei
„ võeta. Liikumist tiibade peale ette ei
„ võeta. Suured kaotused on selle taga-
„ järjel ja kui Austria osa võidabki, siis
„ tagaajada selle tõttu ei suuda."

See „tõuge-taktika" võeti Austria sõjaväes
tarvitusele 1859.a. sõjakogemuste tagajär-
jel ja see taktika oli Austria jalgväe
kokkulangemise põhjuseks Böhmi
väljadel 1866.a. Taktika, mida prants-
lased 1859.a. tarvitasid, oli vastav oma
vormi mõttes eestlaadiva püssile ja

xaetud mäe maastikule ülem-Italias, xuid täielikult ei xõlbanud ruele tagantlaaditava püssile ja Böhmi väljadele. Preislaste tagantlaaditavad püssid, xuigi tehnika suhtes mitte täielikud, võimaldasid xüret tuleandmist. Austria xahurvägi oli paremate xahuritega varustatud ja sai osavamalt tarvitatud, xui Preisi oma, aga ta ei suutnud jalgväe püssi puudust xatta, olgugi, et Austria xahurvägi ennastsalgavalt jalgväe toetuseks töötas, näit. tagaanemisel Königrätzi all.

Feldmarschal von Gabelentz, kes läbirääkijaks Austerlaste poolt pärast Königrätzi lahingut Preisi peastaapi ilmus, tunnistas, et Austria osad, kes xord Preisi püssi tule piirkonda sattusid, edasi ei suutnud enam liikuda. Sellega võib seletada, Benedeckti reservi, 6-a ja 1-se Austria korpuse, vastupealetungimise raugemist Ch ümi xõrgustiku peale, mida vähearvulised preislased xaitsesid. Et Austria osadel vahvust ei puudunud, tunnistavad nende auväärilised xaotused. 1-ne Austria korpus xaotas Königrätzi

Kaitseringkonna Raamat

lahingus peaaegu poole omast kaasseisust. Kokku selles lahingus kaotas Austria sõjavägi surnutena ja haavatutena 1190 ohvitseri ja 29.000 meest. Needarvud annavad tunnistust auväärilisest vastupanust. Otsuse ses lahingus andis mitte Preisi sõjariistade mõju, aga Austria sõjaväe mõlemate tiivade surumine preislaste „Elbi" ja „teise" armeede poolt, millede tegevus Moltke operatiivlist ülekaalu näitas ja andis ses sõjas otsuse. Moltke operatiivline oskus andis kogu sõjakäigule lõpuliku otsuse, vaatamata Preisi 1-se armee kõhkleva edasiliikumise, alluvate juhtide suurearvuliste vigade, mõnede osade mitte sõjalise ülespidamise ja intendantuuri täiesti tegevuseta oleku peale.

Nende puudustest, suure operatiivmõtte toetuseks, suutsid ülekaalu võtta: kindel algatus otsustaval kohal, paremate osade pealetungimise vaim, külmavereline tulekasutamine ja oskus keerulistes oludes ära ütelades määrustiku vormidest ja reeglitest, vaimu tugevust eesõigustada vormilikkusest.

Lendsõnades, et „Kõningrätzi

lahingu on „kooli papa" võitnud, on selles suhtes tõde, et selles sõjas moodustatud üldiste sõjaväe kohuste alal sõjavägi tegi selgeks ilmale selle süsteemi tähtsuse ja ülekaalu teistest. Haridus, kõigis sõjaväe kihtides pika generatsioniolega sisse elatud harjuvus alluvusele ja käsutäitmisele tõid Böhmi lahinguväljadel oma tähtsuse täies hiilguses.

Niisugune alus võimaldas Preis juhi tegevusele täielise õitsevuse, kuna Austerlaste vormides kivinenud süsteem ei võimaldanud vaimule vaba tegevust. Tastandiks Böhmi sõjakäigule, kus Preisi peajõud tübade haaramisega Austria sõjaväe purustasid, kujutab Preisi „Maini armee" sõjakäik lõuna sakslaste jõudude vastu ajaloolise väljavõtte kaugest minevikust, enne Napoleoni ajast. Siin, lõuna Sakslaste seas, tuli veel üks kord ilmsile ajalooline omavaheline lõhe. Siin valitses egoismus-püüe oma huvisi esimese kohale seada. Ka lõuna sakslaste väeosad olid vähem väärilised, kui preisi omad. Lõuna sakslaste riikides, nii kui Austrias, haritud ja jõukad elemendid

olid vabastud sõjaväe kohustustest. Ekonomilistest püüetest olenes, et jalgväes teenistuse aeg oli lühem, kui aasta, ratsaväes ja kahurväes-vähe rohkem kui aasta. Lõuna sakslaste ohvitserkonnas ei olnud ühetaolsust.

Nõrgad rahuaja kaadrid ei võimaldanud hääd sõjalist väljaõpetamist. Suuri manöövrisi ei peetud. Taatamata selle kurva nähtuse peale, et 4 aastat tagasi Preislaste käest lüüa saivad, needsamad lõuna sakslased võitlesid nüüd Preislastega ühes koos hääde tagajärgedega prantslaste vastu: Seda võimaldas lõuna sakslaste ohvitserkonnas leegitsev terve hingeline vaim ja tööksus. Preislaste edu tagajärjel seadsid kõik Saksa riigid omal „üldise sõjaväe teenistuse kohustuse" sisse.

1870/71. a. sõda. Sõjas 1870. a. prantslaste vastu andsid kindel organisatsion, osav operatiivline juhatus ja kõikide juhtide otsuse võimsus ülekaalu preislastele. Kiigla suured saavutused selles sõjas sakslaste pool olenesid suuremas kui kahekordses preislaste arvulises ülekaalus prantslaste üle. See sündis Moltke idee teostamisest,

kes oma strateegia õpetustes nõudis, et sõda kõige suurema jõu pingutusega algaks, lahingu väljale tooks kõik, mis käsutamiseks võis koondatud saada, kuna prantslaste mobilisatsiomõige segane oli ja ei saanud rügis kõik käsutada olevad jõud äratarvitatud. Preisi jalgväel oli käsitada „1847. a. laskemääruistik" sileda eestlaaditava püssi jaoks, vaatamata, et 1841. aasta tagantlaetav püss juba vastuvõetud oli. Selle määrustiku alal sõdis Preisi jalgvägi sõdades 1864, 1866, 1870 ja 1871. aastatel. See määrustik oma dualismusega ja üksteisele vastukäivate nõuetega kestis kaselle sõja üle. Selle peale vaatamata leidis Preisi jalgvägi õige tee end sõjale ajavastavalt valmistada. Suurt mõju avaldas sõjaväe taktilise väljaõpetamise peale Moltke oma terava sõjalise arusaamisega. Preisi sõjaväe sõjalik väljaõpetamine oli feldmarsihali suur teenus, mida tihti tema operatiivlisi saavutusi vaadeldes, unustakse.

Moltke ja taktika uuendused.

Tema mõistis sõjaväe taktilise väljaõpetusele õigeid ajakohaseid tõrkeid anda, sest tema, kindral Dragomirov'i sõnade järele oli „üks neist suurtest ja

haruldatest meestest, kellele sügav teoreetiline uurimine peaaegu praktikat tegutses." Preisi kindralstaabi liikmed kindral Dragomirov'i üteluse järele on täiesti valad Saksa nõrkusest - kõike sistematiseerida, millega nad teoreetiliste ühekülgsete vaadetest hoitud on. Juba kaua enne 1866. aastat töötas Moltke pea taktiliste vormide kallal, mis uute kahurite ja püsside tule mõjule vastaksid. Tema uuris kõige uuemaid sõjakäikusi ja nende uurimiste järeldustega tutvustas sõjaväge ja tema juhte, sellega ühtlasi kindralstaabile tema pea ülesannet ära määrates. 1862. a. ilmus kindralstaabi uurimine Italia sõjakäigust 1859. a. See uurimine oli Moltke juhatusel tehtud ja andis sõjaväe juhatamiseks rikkalikku õpetust. Oma märkustega uuendud sõjariistade mõju kohta, andis ta tule võitluse taktikale ja selle väljaõpetamisele uue suuna. Tema esimesena seadis moodsa jalgväe pealetungimise põhimõtted üles. Tema esimesena tegi kindlaks, et moodsa jalgväe pealetungimise võitlus koosneb tervelt võitlustest tulejoonte eest.

1866. a. kogemused ühendas-ta uues määrustikus, milledega pataljoni kolonnede asemel roodu kolonned olid vastu võetud ja suurem rõhk laskurite ahelikku tulejõu ära kasutamise peale pandi. Kahjuks, see määrustik 1870. a. sõjaks ei jõudnud oma täielikku mõju avaldada ja ei suutnud „tõrke-taktika" tarvitamist sõjaväest väljasuruda. See pärast oli pärast augusti kuu lahingut kuningas Tilhelm järgmise käsu sunnitud andma: „Jalgväe tormijooksude julgus röömustab mind, aga ma loodan, et ohvitseri intelligents oma oskava maastiku tarvitamisega, põhjaliku tulega pealetungimise ettevalmistusega ja oludele vastava formatsioniide pruukimisega suudab tulevikus neid samu tagajärgi, kuid vähemate kaotustega, saavutada." Peab tunnistama, et preislaste suured kaotused augusti kuu lahingutes sest olenesid, et Preisi jalgvägi vaenlase tule piirkonnas ilma tuleandmiseta oli sunnitud liikuma, et võimalust kätte saada oma halvemate püssidega tabavat tuld anda. Ainult Preisi osav kahurväe tegevus täiendas teataval möödul seda

kohutavat puudust. Preisi kahurvägi, pärast kibedaid Austria hästi juhitud kahurväe käest saadud näpunäiteid 1866. a. suutis end ruute tingimistele kohastada, oma organisatsiomi ja taktikat vastavalt muutes. Preisi kahurvägi 1870. a. toetas ennastsalgavalt oma jalgväge, kellele prantslaste ruute püsside tule mõju ootamata üllatuseks oli. Kui vähe ka Moltke selle tulele ettevalmistud oli; näitavad tema poolt 1869. a. kokkuseatud juhatused, kus ta veel vähe püssitule koondumise peale rõhku paneb. Seda näitab ka tema nõudmine kaitsel, kus nügiaja arusaamine ka suuremad kaugused tuleandmisele omaseks loeb, tuld mitte ennem avaldada kui 300 sammu pealt, väljaarvates paremaid laskurisi, kelledele lubab ta suurema kaugustel tuld anda.

Sakslased ei olnud „Chassepot" püssi tulele ettevalmistatud.

Hommikul 18. aug. 1870. a. 3. korpuse juht kindral Alvensleben värske mulje all lahingust Teonvile all ütles 1se kaardi jalgväe diviisi juhile kindral Pappele: „Need on tagajärjed, et prantslase „Chassepot" püsside ja „mitraljeeside" tulemõju pole meie poolt õieti rahuajal

hinnatud. Kõimata on meie hajutuste platsil omandud taktikaga niisuguses tules edasi liikuda. Siin peab enam manõvreerima, peab iga väikest maastiku varjandit kasutama ja peaasjalikult hoolsasti kahurtulega liikumist ettevalmistama."

Kui prantslaste tule ülekaalu peale vaatamata Preisi sõjavägi oma ülesandeid suutis täita, siis annab see tema vaimu kindlusest tõendust. Kaardiväe korpuse pealetungimisest St. Privat all 12. aug. 1870. a. kirjeldab Preisi kindralstaabi päevaraamat järgmiselt:

„Pealetungimiseks sai lahtine ja
„tasane maastik valitud, maastikul ole-
„vaid varjandeid ei kasutatud, loodi
„nõrgad laskurite ahelikud ja ei saa-
„nud vaenlast haaravate osade tegevu-
„se mõju ära oodatud. Ilma pealetun-
„gimiseta lahtisel ja tasasel maastikul
„poleks mõõda pääsetud, aga sellel pea-
„letungimisel on omad viisid, mis edasi-
„liikumist vähemate kaotustega või-
„maldavad. Uuemad sõjakogemused
„õpetavad, kuidas lahtisel ja tasasel
„maastikul tuleb pealetungida, labidat

„ja mullakotti kasutades, edasi liikudes
„järkjooksuga jagudena ja ruksina.
„Olgu missugused abinõud tahes, aga pea-
„letungumiseks sarnasel maastikul pea-
„vad sõjaväe osad valmis olema end
„kahjatama selle raske ülesande lä-
„biviimiseks."

18. aug. 1870. a. preislased selgesti näitasid, et nad mõistavad surra. Ilma, et liialdud oleks, võib ütelda, et harva leidub osasi, kes niisugust kaotust väljakannatada suudaks, kui Preisi kaardivä korpus, ilma, et tagasi pöörata. Meeskonna materjal oli suurepäraline, nagu ikkagi sõja algusel osades, kuhu väike arv reservistisi sai juurde võetud. Ka reservistid 1870. a. olid, kui materjal, hääd, sest suurem jagu neist võttis osa 1866. a. sõjast. Muidugi, on arusaadav, et kaardivä korpuse suurtes kaotustes pealetungimise vorm süüdi oli, mis tolleaegse määrustiku põhjal sai teostatud. Tolleaegses määrustikus oli suurem rõhk koondud rivi peale, pandud, kuid teisest küljest kasvatas koondud riv kindlat distsipliini meeskonnas, ta kasvatas meestes kohusetunnet, et ilma

loata oma kohta maha jätta ei tohi. See tunne andiski tuge suurepäralisele kaardiväe korpuse ülespidamisele St.-Privat lahingus, vaatamata vaimu rõhuva mulje peale. Ei tohi seda tähtsust salata, missugust osa vaimu kõvenduseks omandavad sihikindel õpetus, kasvatus ja traditsion, kuid see tähtsus ei alanda „trillimise" väärtust, mis nekrutist soldati teeb ja tema füüsilisi saavutusi juhi tahtmise alla painutab.

Kuidugi ei vastanud tolleaegne määrustik uutele sõjapidamise viisidele. Aga oma valju ja täpipealsete nõudmistega välise väljaõpetamise juures tõi tema suure kasu vaimu kindlustamiseks. Selle määrustiku tähtsamaks nõudmiseks oli, et lahingus iga sõdur, kui ta vaimu kindluse kaotab ja ei tea, mis teha, peab eeskuju ohvitseridest võtma ja neid ei ole — alam-ohvitseridest ja teistest kindlalt talitavatest sõduritest. See tähtjas näpunäide andis ennast iseäranis selgelt lahingus 18. aug. 1870. a. tunda. Ainult nendes kaardiväe korpuse osades tekkis

segadus, kus kokkuhoidmine maastiku esemete poolt takistatud oli, nagu metsaga kaetud „Mance õõnsuses", kus juhid oma mõju avaldada ei suutnud ja kus sidepidamine raskendud oli.

Kuidas tolleaegsed Reisi ohvitserid oma ülespidamise peale lahingus vaatasid, on näha 3. kaardi jalgväe rügemendi 1-se pataljoni juhi major v. Seegenbergi sõnadest. Oma roodusi varjandite taha paigutades, läks ta ise adjutandiga künka peale, üteldes: „Oma pataljoni pean kaotuste eest hoidma, aga keski ei tohi ütelda, et meie end peidame!" Mitte üks ohvitser vabatahtlikult ei tulnud hobuse seljast maha ega heitnud maha. See ülespidamine muidugi oli kiiduvääriline, kuid tal olid kurvad tagajärjed-suured kaotused ohvitseri ridades. <u>Seepärast on loomulikud uue määrustikkude nõuded, et ohvitser otsiks varjandit lahingus, niisama kui sõdur.</u>

18. aug. 1870. a. tõi suure arvu vigasi kõrgemate ja alluvate juhide poolt ilmsile — vigasi, mida kindralstaap oma uurimistes halastamata paljastas: „Need vead toovad iseäraliselt

selgelt ilmsile ohvitseride julget ülevalpidamist," — ütleb Preisi kindralstaabi päevaraamat.

Preisi kaardivä saavutused St.-Privat all.

Esimesel kaardivä brigadil, Ste Marie 'lt St.-Privat'ele liikudes, tuli üle maantee valli minna, mis juures tema järsku vaenlase tiivtule alla 1000 meetri kauguselt sattus. Selle tagajärjel olid suured kaotused, kuid siiski läks korda brigaadi vaenlase tule all pöörata ja teda edasi viia kaugusele, millest preislased oma halvema püssiga võisid tegelikku tuld andma hakata. Preisi kindralstaabi päevaraamat kirjeldab seda silmapilku järgmiselt: „Laskurid ja kolonned olid sunnitud tihti maha heitma, aga iga kutse peale jälle tõusid nad üles edasiminekuks. Kahtlemata on, et nende peale halvavalt suured kaotused mõjusid. Iga vaenlase tulekövendamise tagajärjel oli ehk mahaheitmine ehk meeste hunnikusse koondumine, mille juures üks rida teise rea taha katsus asuda, nagu otsiks eesolevast reast varjandit! Aga ühte sõna oli küllalt, et korda jalale seada. Mehed liikusid edasi kiiurus, näod ära keeratud, nagu inimene vastulööva

„ rahe all lügub; äraksseratud nägude peal
„ paistis hirm. Kus ohvitserid alal olid, kord
„ ja edasiliikumine olid takistamata, kus
„ aga neid ei olnud, seal tuli otsekohe ilm-
„ sile, kui vörd tähtis on ohvitseri eeskuju
„ lihtsa mehe vaimu kövendamiseks. Sarv-
„ puhkurid puhusid, trummarid läivad,
„ kindral v. Kässel ees olles vahetpidama-
„ ta hüüdis: „Edasi!" „Edasi!" Nii läks
siis korda brigaadi vaenlase peale edasi
viies niikaugele nihutada, et preislased
oma püssidest tegelikku tuld suutsid ar-
da. Mitte iga osa poleks sarnasest raskest
seisukorrast auga väljatulnud. Möle-
mad selle brigadi rügemendid täitsi-
vad peaaegu võimatud ülesannet,
haavatutena ja surnutena 75 ohvitseri
ja 2117 sõdurit kaotades. Sarnase üles-
ande samal päeval ja kohal täitis
2-ne jalg kaardiväe rügement. Kindral
v. Pape saatis selle rügemendi välja
lõhe sulgumiseks, mis põhja poolt
maanteed pealetungiva 1. jalg kaar-
diväe brigadi ja lõuna poolt maan-
teed võitleva 4. jalg kaardiväe
brigadi vahel sündis.

Nii siis sellel rügemendil tuli otse pikka-
maanteed, koguni lahtisel maastikul pea-
le tungida. Vaenlase hävitava tule all
tungis rügement vahetpidamata peale,
kuni ta eelnimetud brigadide tulejõmele
pääses, kust ta püssi tule võis avada
ja oma naabreid toetada, kelle read
ju kaotuste läbi harvenenud olid. Rü-
gement kaotas sellel päeval 39 ohvitseri ja
1076 sõdurit. Sarnane kangelase iseloom
polnud mitte üksikuks nähtuseks, ei ka
üksnes valitud osadele omane!

5. saksa di-
viis oma
saavutus-
tega teeb
au oma
kasvata-
jale —
Friedrich-
Karl'ile.

6. aug. 4. diviisi hulljulge pealetun-
gimine, mis vaenlase positsioni peale
Spicherni juures juhitud oli ja mida
prantslaste II korpus kaitses, ei õnnesta-
nud. Saarbrückeni jõudnud esimesed
16. ja 5. jalaväe diviisi värsked patal-
jonid, 40. ja 48 jalaväe rügemendid ja
12. grenaderi rügemendi 1-ne pataljon,
olid tugeva „Puna mäe" peal oleva
positsioni äravõtmiseks määratud.
Neil pataljonidel tuli 14. diviisi jäänus-
te üle liikuda. Et nende pataljonide
edu kindlustada, kelle vastu prantsla-
sed mitu kordavat vastupeale-
tungimist tegid, juhtis kindral

Alvensleben alles paigale jõudnud 2. pataljoni XII ja 1-se pataljoni VIII grenaderi rügementidest esimestele selles sihis abiks. Teiste 5. jalaväe diviisi pataljonide rimberhaaramise mõju oleks palju hiljem võinud avaldada. Eesrinnalt pealetungivad pataljonid tegivat esmalt rännakut, peale selle veeti neid raudteel. Sinnast väljajõudes, tuli neil rile lahtise ja tasase maastikku minna, mis tugeva tule all selles suunas riles „Puna mäele" viis, mille veergudel 14. diviisi moraalselt väsinud laskurite öredad ahelikud lamasivad. Kindral Alvensleben käskis mäe oma alla võtta. Suurte kahjade ja 14. diviisi nurjamineku peale vaatamata, läksivad need pataljonid julgelt tormijooksule ja valdasid „Puna mäe." 12. grenaderi rügement (2 pat.) kaotas 35 ohvitseri, 771 sõdurit. 48. jalaväe rügement - 25 ohvitseri, 548 sõdurit; 8. gren. rügement — 12 ohv. 380 sõdurit. Need kaotused olid mõne tunni jooksul saadud, mis näitab, et 5. diviis ja teised osad oskasivad prints Friedrich-Karli sõnu teostada: „Tuht käse ja näita meile,

kus peame surema!"

5. ja 16. jalaväe diviisi osad, vääramata surma rutates, et oma lahingu seltsimehi raskest seisukorrast päästa, tõendasid oma mehisusega korpuse juhi prints Friedrich-Karl'i kasvatuse süsteemi väärtust. Saksa osade mehisus mõjus suggestivliselt vaenlase peale (samuti kui 1904-1905. a. jaapanlased mõjusid venelaste peale). II. prantslaste korpuse juht kindral Frossard kell 1.25 min. (13. t. 25 m.) sell ajal, kui tema korpuse vastu ainult 14. diviisi 27. brigad laienes, teatas Bazain'ile, et vaenlane tervel frondil tema korpuse peale rõhub, lahingu tegevus areneb, toetus mööda pääsemata tarvilik. Kui kell 4 (16 t.) 14. diviisi pealetungimine moraalselt täiesti oli nõrkenud, tagasi löödud, teatas ta sellest omas kirjas, et loodab oma positsimi kinnipidada. Ühtlasi veel kord palub ta toetust, selle võimaluse peale näidates, et lahing võib ruuesti algada. 5. ja 16. diviiside esimeste pataljonide lahingu väljale ilmumine ergutas Frossard'it rilemjuhatajale telegrammi saatma: „Preislased on ruusi jõudejuurde toonud ja rõhuvad kõigelt poolt

peale. Kiirustage oma osade tiikumist."
10 päeva peale selle III korpuse energiline
lõõk Teonvile juures halvas Bazain'il
otsus võimsust täiesti. 5. diviisi rügemen-
did, mis tõsiseid kaotusi olivad kand-
nud Ipicherni juures; ei kohkunud-ruute
kaotuste ees. 52. jalgväe rügement kaotas
16. aug. 50 ohv. 1202 sõdurit, 48. rügement —
34 ohvitseri - 596 sõdurit, 8. gren. rügement -
27 ohv. 523 sõdurit, 12. gren. rügement - 16. ohv.
422 sõdurit. 5. diviis kaotas 6. augustil
Ipicherni juures üleüldse: 83 ohvitseri
1912 sõdurit ja 16. aug. Teonvile juures
139 ohvitseri 3107 sõdurit. Need kaotused
räägivad seda enam selgemat keelt
sest kõrgest moraalsest tasapinnast
saksa väeosades, kui arvesse võtta, et
võitluses Ipicherni ja Teonvile all
need kaotused ainult mõne tunni
jooksul olid saadud, kuna St.-Privat
lahingus tunni-jooksul.

Sõjakäik Loire piir-konnas nõr-ul saksa väelt ruusi jõrepingu-

Saksa osad Loire sõjakäigul näita-
sid, et nad võivad, moraalselt mitte lagu-
nedes, järestikku mitmepäevalisi la-
hinguid pidada ja võita. Et õige-
mine saksa vägede tegevust hinnata,
on tarvis kaadrite nõrkuste peale

-tusi: rõhutada, mis sõjapidamise aja viimasel poolel ilmsiks tuli. Igas ühes prints Friedrich-Karl'i 2-se armee kolmes korpuses, kui nad peale Metzi langemist Loire peale tulivad, loeti mitte üle 15.000 m. jalgväge, mille tõttu terve korpuse jõud sõjaaja diviisi koosseisu omale vastav oli: Ainult kahurväes oli meeskond täielises koosseisus. Meklenburgi Suurhetzogi armees samal ajal novembri lõpul, loeti kokku 4 diviisides mitte enam, kui 35.000 meest jalaväge. Neile kahele armeele vastuseisvas Loire armees loeti üle 200.000 mehe. Muidugi oli see sõjariistadega varustatud rahva masse, ilma sõjalise kasvatuseta ja väljaõpetuseta, kuid arvuliselt suure ülekaaluga. Uute sõjariistadega varustatud terve vaenulise rahva vastuhakkamine, mõjus sõjapidamise peale koguni teistviisi, kui võitlus regulääravärga. Raskeist sõjakäikudest väsinud saksa sõduritele, peale tegeva armee, ilmus teine vastane- ülesastuv vaenulik prantsuse rahvas, kelle sõjakus, peale nõrga I Baieri korpuse lüüasaamist Coulmier'i juures,

märksalt tõrusis. Saksa väed oskasivad „rahva sõja" raske ja rusuva mulje all siiski oma meelekindlust pidada. Operatsion liinide pikenemine raskendab väe juhatust, ûleminek „rahva sõjale" muudab hariliku sõja iseloomu; annab end operatsionide täitmisel tunda, sõjaväelt suurt füüsilist ja moraalset jõupingutust nõudes. Sõja tegevuste teater Loire ääres oli teistsugune kui põhja ja hommiku Prantsusemaal. Tihmased, lühikesed novembri kuu päevad ja pikad ööd mõjusivad sõjaliste operatsionide peale siduvalt ja palju, mis suvel hää teede juures oli võimalik korda saata, näis nüüd koguni raske saavutada olevat. Saksa sõjavägedel Loire juures oli kaks vastast: ruusti vormeeritud Loire-armee ja vaenlik sõjariistadega varustatud rahvas. Armee ja rahvas ühinesid eesmärgis, et niihästi terve saksa sõjaväe, kui katema üksikute osade juhatust raskendada, selleks oli organiseeritud ühenduste, kommunikatsionide hävitamine ja läbikäigu teede rikkumine; prantslased püüdsivad kõiksugu mehaniliste takistuste

loomisega vägede sissetungimist maale ta-
gasi hoida. Ühenduste abinõude purustamine,
patrullide hävitamine sõjariistadega va-
rustatud talumeeste poolt, teede ja tee-
näitäjate hävitamine, raudteede lõh-
kumine, maasaaduste hävitamine,
mis vaenlase sõjaväe ülespidamist kui-
dagi viisi oleks võinud kergendada-iga
üks neist abinõudest üksikult võttes ei
võinud sõjakäigu peale otsustavat mõ-
ju avaldada. Kõik need abinõud aga
kokkuvõetult, iseäraliselt kui meie arves-
se võtame, et siin kindel süsteem oli, ei muu-
da ainult sõjakäigu iseloomu, vaid ta-
kistavad ka operatsioone sell viisil, mil-
lest selget pilti siis saame, kui sõja teatri
omadusi ja karakteri õieti hindame.
Sõja teatri karakteri ja omaduste hinda-
misel tuleb rahva meeleolu arvesse võt-
ta tema temperamenti, rahvuslist uh-
kust, usku enda jõu ja abinõude sisse,
üldiseid maakoha geografilisi omadusi
ühes kõige mannermaa ja mere kom-
munikaalsete joontega. Kõike seda ar-
vesse võttes oli raske karvapäält õieti
vaenlase s. o. Prantsusemaa vastu-
panu jõudu ära määrata 1870. a., teiselt

poolt ei võinud aga ka nute loodud strateegiliste tingimiste vastu üksköikne olla. Orleani juures olev suur mets, - laia Loire loogaline kõverdus põhja poole, ühes Orleani kindlustatud sõlmega; ülevaltoodud tingimistel, osava manovreerimise ja juhatuse juures, hõlbustasid prantslastele nii kaitset, kui pealetungimist, muidugi siis, kui neil käsutada oleks olnud operatiivselt võimline armee.

Saksa vastupanu kaitsel.

Sakslased ei hindanud küllalt alguses asjaolu. Juhtumine Coulmier'i juures sundis sakslasi ettevaatust tarvitama, sest siin selgus, et vabariigil küllalt jõudusi on ja et nad Orleani juurde end koonduvad. 2-se armee kaitse lahingute päevil, mis äraootava seisukoha oli võtnud, kuni Meklenburgi Suurherzogi armee tema parema tiivale ilmub, mille peale ta aina üksi võimaluse sai Orleani peale edasilükumiseks, näitasivad sakslased Orleani metsa põhja poolses osas oma tugevusega, et nad kaitsel sama vastupidajad, kui tungimisel pealerõhujad on. 28. novembril X korpus, mis 2-se armee vasakul tiival laialdase positsioni oma alla võttis

ja mis koosnes 17 jalaväe pataljonist, 8500 püssiga ja 10 eskadronist toetud 70 kahuriga, oli 75.000 prantslaste poolt 200 kahuri tule toetusel atakeeritud. Lahtisel maastikul arvuliselt ülekäiv vaenlane haaras sakslasi tiiva pealt ja sundis neid taganema. 16-ne ja 57-ne jalaväe rügementide roodud, mis üldiselt 1500 püssi moodustasid, pidasivad Beaune la Rolande linnas vastu. Ümberpiiratud arvuliselt 10 kordsest ülekäivast vaenlasest, mis tugeva kahurväe tulega sai toetatud, lõivad nad kõik rohkearvulised prantslaste tormijooksud külmaverelise tulejuhtivusega lähida maa pealt tagasi. III. korpuse ilmumine päästis vahvaid kaitsjaid hävinemisest. Sakslased kaotasid sell päeval 32 ohvitseri ja 919 sõdurit, prantslased 4000 sõdurit.

Mõne päeva pärast Loire-armee vasak tiiv Loigny-Poupry juures kordas oma tormijooksu. 98.000 prantslast surusid Meklenburgi Suurherzogi armeed. Sakslased lõivad ka selle tormijooksu tagasi, kaotades 4000 meest. Prantslased kaotasid 18.000 meest.

Moraalne põrutus, mis prantsuse noor

2-se diviisi staabi raamatukogu

sõjavägi neis kahes lahingus läbi elas, andis 3. ja 4. XII. sakslastele vaimustust, mis Orleani äravõtmist edustas. Orleani tagasivõtmine ei toonud sakslastele aga rahu. Iseäranis raskelt võidelda tuli Suurherzog Meklenburgi armeel Loire-armee vasakutiiva vastu, mis kolme korpusega kõvendatud ja enesest uue armee kindral Chanzi juhatusel moodustas. 8., 9. ja 10. XII. Beaugency-Cravant juures näitasid prantslased tugevat vastupidavust üles, mida Meklenburgi Suurherzogi armee ainult II-se armee osade abiga suutis murda. Olgugi, et saksa, võitlustes vilunud, osad, rahulikult ja ühkelt, endajõu peale lootes, astusid lahingusse vastasega, kes küll arvurikkam, kuid halvaste juhatatud ja õpetamata masse oli, siiski ei vähenda see asjaolu saksa osade läbielatud raskuste hindamist. Tahetpidamata marsehide ja terve rea lahingute järeldusel ju enne nõrgestatud kaadri read jäivad nüüd üsna õredaks.

Rännakute saavutused

Detsembri kuu keskpaigas II. armee osad, mis II Loire-armeed aitasivad jälgida, pidivad rutuliselt

Loire-sõjakäigus.

Orleani tagasi ilmuma, sest 1. Loire armee, mida kindral Bourbaki juhatas, ähvardas viimast lõuna poolt äravõtmisega. 16. ja 17. XII. IX. jalaväe korpus 23 kuni 36 tunni jooksul käis 75 kuni 85 klm. muud ära mööda porist teed ja suurem osa öö-aegu, olles sugedasti oma liikumise juures vastutulevate vooridega takistatud, mis õhtu poolse frondil oleva korpuse juurde läksivad. „Selle peale vautumata," kirjutab v. d. Goltz, „polnud mõnel patuljonil rihtui mahajäänut, teistel oli neid läbistiku 5 meest suja pealt. Ligikaudu 4000 hobusest lõppesid 13. Meeskonna pakid on harva siin-seal veetud. Siin aga peab tähendama, et IX. armee korpus tollajal kõige vähem väsinud osa preisi opereerivas sõjuväes oli ja rännakute saavutused just sõja vältusel tõusevad, mis muidugi harjuvusest olenneb. Sell alal on täies ulatuses see maksev, mida harilikult „sõjaga harjunud", „sõjale väljuõpetud" hüütakse; siin kohalon sõna „veteraan'i" mõistel palju suurem tähtsus, kui kõrgema tipuni viidud ennast sulgavuse, surma põlgtuse ja

ohvrimeelsuse mõte lahingus. Hädaohu tunne harilikult mõjub nii, et teda alatusa teravalt silmas peetakse ja kuigi keha sõja vältusel kõveneb ja raskusi kergelt kandma õpib, siiski võivad aga „vaim" ja „süda" väsineda ja sõja lõppu igatsema hakata.

Sõja lusti kadumine sõjaväes.

Ja tõepoolest igatses Saksa vägi selle lõpu järele. Meeleolu üle, mis detsembri keskel 1870. a. sõjaväes valitses, kirjutab v. d. Goltz omis üleelamistes: „Missugune moralne mõju viimasel sõjaajajärgul oli, on kergesti mõistetav. Üksikud visad iseloomud välja arvatud, oli igaüks tüdinenud ka kõige õnnelikumatest lahingutest." Sõjatuli põles veel kohati lõkendades. Igatsus — nüüd kord ometi soovitud puhkeaja saada — oli üleüldine. Põitlused olid kaugelt vähem intensiivsed, palju vähesema energiaga ja kindlusega, kui enne; ikka välja paistavamaks sui, tulevahetus suurtes kaugustes, iseäranis kahurtuli. Sellepärast venisid lahingud, jõudusi kurnates, jäädes otsustamuteks ja suma palju väe rüdi tarvitades, kui pelavad lahingu päevad keisri väe vastu...

Mulje, mida niisugune kahurtuli väeosade peale avaldab, ei ole millalgi hea olnud. Ainult jalgvägi haijub liiga kergesti otsustavat mõju kahurväe tulest lootma, mis vaenlast oma mürskudega ülekülvama peab. See annab võitlustele kurnava, väsitava ja otsustamata iseloomu, mis isegi võitjaks jäänud väeosasid lõpuks lõõgivalmisoleku ja sisemise korra poolest vaesemaks teeb. Niisugused mõjundid tulevad iseäranis siis esile, nagu see praegu oli, kus sõda juba kaua kestab, sõdimisehimu ja tahtejõud nende tipupunktist üle astunud on. Vaenlane oli püüdnud Orleani lahingute algusest saadik tugeva kahurväe loomisega ja sellele osava positsiomide valikuga saksa väe võidurikka edasitungimisele piiri panna. See oli järk-järgult võitlusevüsi loonud, mille jätkamine tulevikus järelkaalumise alla pidi saama võetud. Prints-feldmarschal seadis selle tõttu omad põhimõtted oodetavate lahingute läbiviimiseks ühes armee päevakäsus 10. detsembrist üles. Selles õeldakse: „Viimaste päevade võitlused

ja vaenlase kordav katse vägeva kahur-
väe tulega meid välja lahingus lüüa,
lasevad mind seda rõhutada, et mõju-
ta kahurtuli üle 2000 sammu saaks
tingimata piiratud; muidu ei saa
laskemoona kokkuhoidmist kindlusta-
da. Osad seisid kaua püssi all, nad
manõvreerisid sagedasti kergetes võit-
lustes suurte kauguste peal; kaugele ula-
tavad piiramisekäigud pidid sagedas-
ti puudulikku rinde (frontaal)-lõõgi
jõu aset täitma. Vangide transpor-
did nõudsid peaaegu rohkem mehi, kui
lahingud ja katsid armeedeseljatagust
üksikute ümberkolavate komandode-
ga, kes oma väeosade juurde niisumu-
suguse hiljaks jüämisega ilmusid, nagu
kodumaalt saadetud täiendus. Vahet
pidamata sulas kaader kokku ja pidi
sellel sõja ajajärgul hoopis teistsuguste
mõistetega, väljaspool reegleid arven-
dada harjuma. Korpustest, diviisidest
j.n.e. oli ainult nimetus jäänud, mit-
te aga nende väärtus ehk jõud. Üks ar-
mee korpus sisaldas jalgväge vaevalt
nii palju, kui üks diviis sõja algul
ja paremad elemendid olid juba

osalt kuulide läbi ja sõjaraskuste
tõttu langenud. Selle juures jäid kahur-
vägi ja vooriid meeskonna poolest nii-
sama tugevaks, kui enne, vooriid isegi
suurenesid tuntavalt ja ühes sellega hal-
vasid väe liikumist. Aeglaselt jõudsid
ülearu pikad kolonned edasi, tarvita-
des aega — kaidust õhtuse hämarikuni,
tehes kõigest 3 kuni 4 penikoormat (mii-
li). Oli diviisisi, nagu 22. kes ligikaud-
selt mitte tugevam, kui brigad; terve
I. Baier'i korpus oli jalgväe poolest
selle suurune. Selle juures oli ohvitseride
koosseis selle oluga võrreldes veel nõrgem.
Charge ja Funktion, s.o. auaraad ja
ameti koht ei olnud kaugelki kokkukõ-
las. Paljud tagavara ohvitserid-juha-
tuses, paljud tagavara väelased reas-
see raskendas tuntavalt armee taktilist
kasutamist. 11. detsembril liikusid
väeosad suure vaevaga jäätanud
teedel, siis aga algasid sulad ja vih-
mased ilmad; ainult kiviteesid võidi
veel kasutada ja nendegi pealseis-
sis jalasügavune lumelõrts. Täljas-
pool tänavaid ei saanud isegi pat-
rullid edasi. Kuhu batareid välja

pidid sõitma, tuli enne kunstlik alus haost teha. Et ratsa diviisid selle juures armeele vähese tähtsusega olid, on arusaadav.... Paljudes pataljonides võis mehi palja jalu, puukingadega ja linastes pûkstes nâha. Armee osades oli roodusi, milledes 40 ja rohkem mehi täitsa ilma jalanõuta olid."

Omas raamatus: „Seitse päeva le Mans all" ûtleb v. der Goltz: „Oldakse liiaks kalduvusega harjunud-vägesid juhi mõtete ja käskluste järele vaimlises vaates liikumas näha, ruumist, ajast, ilmast ja ûldisest materjalsest seisukorrast olenemata. Kes aga sõda tunneb, see teab, et ka otsustavates, isegi vaimustatuis momentides sõdur ikkagi inimeseks jääb ja tema tegevus kõigist mainitud välistest mõjundite mõjust ärarippuv on. Need mõjundid on seda mõõduandvamad, mida kauem sõjakäik kestnud, mida enam tahtejõudu ja ohvrimeelsust pruugitud, mida iga mees kodumaalt sõtta kaasa on toonud." Need sõnad lasevad mõista, et väes, mis ûldise sõjakohustuse peale rajatud, isegi niisuguses sõjas, millest terve rahvas rõõmsalt osa võtab,

ja niisuguse koosseisuga, nagu toll kor-
ral saksa sõjavägi oli, teatud aja järel
sõjaväsimus maad võtab, asjaolu, mib
lega juhatus arvendama peab. Selle
juures ei pea mitte unustama, nagu
juba tähendud, et sakslased, kes Loire
juures võitlesid, selles suhtes oma selja-
taga juba väga suuri tegevusi võisid
nimetada. Me teame, et endiste aega-
de sõjaväed, kes endid tervelt ehk osalt
palgalistest täiendasid, ainult haru-
kordadel sõjakäigu hilise talveni
läbiviisid, vaid pea alati külma
aastaaja tulekuga talvekorterisse
asenesid. Alles Napoleoni ajal võttis
sõda katkestamata iseloomu ja siiski
nägi ka see juht aasta vahetusel 1806/07.
ennast sunnitud, oma vägesi Teishseli
juures talvekorteritesse paigutada. Siis-
ki võib ûtelda, et ûldiste sõja kohustuste
alal moodustatud armeede tegevusevõima-
lus nimetud sihis kitsam on, kui vana-
des armeedes, mis koosnesid elukutselis-
test sõduritest. Selle juures räägib pal-
ju viimaste kasuks see, et nad, kui ûlepea
endiste aastasadade inimkond, palju
vähem nõridelikud olid, kui kultuur-
inimesed - õiged tsivilisatsion-inimesed

— praegusel ajal."

Saksa kohusetunde otsustav tähtsus.

Veda kõrgemalt tulet hinnata, Loire juures asuvate saksa väeosade tegevust jaanuaris 1871. a., millal nad lühikese puhkevaheaja järele, otsustavaks lööjaks Le Mansi all välja astusid. Seitsme päevalistes lahingutes maastikul, mis kaitset suurel viisil hõlbustas, ja mitmes mõttes mägestiku-võitluse viisile kohane oli, talvisel ajal, halbade ilmatingimiste juures, purustasid Friedrich-Karl'i väed kahekordse võrra tugevamaid Chanzi armeid. Nellega on nad, nagu ennemalt Beaugency juures, tõenduse toonud, et nad mitmepäevaliste lahingute pidamiseks väljaarenenud olid. Kuhu meie aga ei vaataks Loire juure, nagu ka põhja ja lõuna-Prantsusemaal ja pealinna ees-igal pool ka teises sõja järgus on saksa väed oma „seesmise tubliduse" tõttu võidurikkad. Ja nende võitudes on igal saksa suguharul oma osa. Varnaste sõjaliste saavutuste katkestamata rida ei olnud maailm Napoleoni I

saadik näinud. Kogu sõja vältusel edu oma käes hoida, vaatamata Prantsusemaa suurte pingutuste peale, et vaenlase sissetunge tagasi tõuua, oli võimalik ainult sõjavägga, mis ûldise sõjakohustuse alal moodustatud. Nee annab sellele sõjule esimest korda selge ruuaja pealetungimise iseloomu. Paistab, nagu tormaks terve rahvas eeslünil püri peal võitlevale pealetungivale väele järele. Peame v. der Goltzi arvamisega ühinema, kui ta tagasivaadet sõjaliste saavutuste ûle Loire juures lõpetades ûtleb: „Nelle sõjakäigul Loire juures „saadud näpunäited peavad Saksa„maale esimeseks hoiatuseks olema! „Piukade rahuaastate vältusel hooli„kalt ettevalmistud väeorganismil jät„kus võidu saavutuseks ainult suure „kokkuhoidmisega jõudu! Sõja vältus „näitas, missugust vaeva tarvis oli, et „peale õnnelikku sõda keisri rügi vastu, „veel ûht teist läbi viia. Kõiki kiidu„väärilisi ohvitseriseisu omadusi ja ka „saksasõduri kohusetruudust ja visadust „oli tarvis, et mitte purustatud olla."

Ainult sõjaliku kasvatuse rikas tagavara, harjumus vähesega leppida ja sõnakuuleliikkus hoidis ettetoodud motiivid elus ja ärkvelsel ajal, kui sõjatuli lõppema hakkas ja tegude jänu, millega sõtta mindi, kustunes. Tegelikult on see sõda saksa kohusetundega võidetud. Saksa vägede teod on selle kohusetunde kiidulaul. Selles mõttes tohivad sakslased uhked olla; see kohusetunne toob neile veel võitusi ja aitab ka pärast langemist ülestõusta.

Saksa sõdur ja tema juhid ilmasõjas.

Eeltoodud ajaloolikkuses visendis päevaselgele tulnud saksasõduri ja tema juhtide mehisus, isamaa armastus, kohusetunne ja täpipealne käsutäitmine avaldasid end iseäranis selgelt viimases ilmasõjas. Faenlase elava jõu ja tehnika arvuline ülekaal, kohutavtoores- ja toidu ainete puudus, kui blokadi tagajärg ja tunne, et võimata on maailma äravõita-mõjusid halvavalt saksarahva tahtmise ja vaimu peale. Maailma loomisest saadik pole ühtegi kindlust-mis ümbruskonnast isoleeritud, lõpmata oleks jõudnud vastupanna. Kõik kindlused andsid end nende vaimlise ja materjalse jõu

lõppemise pärast teatud aja järele piirajatele alla. Laksamaa oli ka hiigla suur kindlus, mis liitlaste pooltsisse piiratud. Ka Laksamaa andes end allases võitluses, missugust ilm ei ole näinud. Peateguriks liitlaste võidu saavutuses oli saksa vaimu „väsimus." Leda tõendavad feldmar. Hindenburg ja kindr. Ludendorff omis mälestustes.

Katsume lühidalt, üldises joones vaadata, mis saksa rahva töövõimsus korda saatis ja missuguseid abinõud loodi, et oma kultuuri kaitsta.

Laksa vabrikud valmistasid, tooresainete puuduse peale vaatamata, 14. X. 17. kuni 28. IX. 18. — 201-216 kuulipildujat päevas (sellest Mg. 08-71-75, Mg. 08/15-100-110 ja teiste süsteemi kuulipildujat 30 tükki päevas). Sõja algusel oli sakslastel diviisis 24 kuulipildujat ja 1918. a. — 324 raskeid ja kergeid. Alljärgnev arvustik näitab, missuguse rõhuva tehniliku ülekaalu vastu sakslastel tuli võidelda:

võitlevate rahvaste diviisides oli kuulipildujaid:	1917. a.	—	1918. a.
Laksamaal.....	24.	—	324.
Prantsusemaal.....	24.	—	684.

Inglismaal . . . . . 24. — 400.

Ameerikas . . . . . 18. — 1000.

Lahingutes lääne väerinnal suvel 1917.a. ja kevadel 1918. aastal tarvitasid Kaks-lased kuni 30.000.000 käsigranaati kuus! Saksased ehitasid kahuri, mis 130 klm. peale laskis.

Püssirohu tegemiseks valmistasid saksa keemia vabrikud 50.000 t. soodat kuus. Lõhke aineid: 3000 t. toluoli ja 2000 t. perchlorati kuus!

Keemilised ained said väljatöötatud niisugustest ainetest, millede tarvitamist võimatuks loeti. Ilmast isoleeritud saksa keemia ja tööstus suutsid oma ümbruskonnast võitlemise jätkamiseks aineid leida sell ajal, kui ilm arvas, et võitlemine on lõppenud. 60 lennumasinaga algas Kaksamaa sõda ja lõpetas teda, suurte kaotuste ja kohutava tooresainete puuduse peale vaatamata, 2000 masinaga.

Aga missuguseid imestust ärätavaid riide, nahaja muu „ärsatzisi" lõi saksa keemia ja tehnika, et sõjavägi ja rahvast varustada? Kaksasõdurid olid kõik varustatud kuni võitluse-

draama viimase silmapilguni. Kõja kestvusel ehitasid sakslased 75.000 veo ja 30.000 kergesõidu autot.

Aga veealuste ristlejate ehitamine? Sellel alal olid saksa-tehnika saavutused iseäranis suured. Seda tunnistab liitlaste hirm saksa veealuste jõudude ees.

Kõiks veel palju arve näituseks tuua, aga ka neid on küllalt, et aimet sauda sest, kuidas oma kultuura eest võitlev ja töötav Laksamaa võitles, et abinõud võidu kättesaamiseks luua. See kõik sai kohutava tooresainete puudusel loodud.*) „Kõideldakse mitte arvudega, vaid mõistusega" õpetas Suvorov oma vägesi. Kaatame, millega lõivad sakslased oma vaenlasi. Et sakslased arvuliselt oma vaenlastest nõrgemad olid, on ju selge. Üldiselt ja isegi otsustaval silmapilgul olid sakslased idaväerinnal nõrgemad, kui venelased. Manõvreerimise oskavus, peenike nügiaegse sõjapidamise viiside tundmine, kindel tahtmine, raudsed närvid ja pea-

*) Märkus: Ikeda see küsimus peau huvitama, sellele soovitan kindr.-leit. Schwarte raamatut „Die Tehnik im Weltkriege" läbilugemiseks.

letungimise vaim andsivad sakslastele võidu ida väerinnal. Seda tõendavad: Soldau, Lodzi ja Augustovi metsades peetud võitlused ja nende tagajärjed. 1917. aasta algul, peale 2½ aastast sõda selgus, et liitlased lääne väerinnal palju tugevamad on, kui sakslased-nii arvuliselt elavas jõus (190 tugevat liitlaste diviisi 154 saksa diviisi vastu), kui ka tehnikas. Sakslased, oma nõrkust tundes, läksid kaitsele üle ja võtsid oma alla aprilli kuu hakatuses kindlustud, nõnda nimetatud „Siegfriedi" kaitsejoone. Sellajal polnud saksa sõjaväed oma koosseisu väärtuse poolest kaugelt niisugused, kui seda 1914. ja 1915. aastatel. Kangelaste read jäid harvaks, paljud ja väga paljud alam-ohvitserid ja ohvitserid langesid igavese unele ehk lahkusid purustatud liikmelega väeosadest. „Somme" lahingud 1916. a. suvel näitasid saksa ülemjuhatusele „kaitse taktika" läbivaatuse ja uuenduse tarvidust. Nüüdsegse tule ja teiste tabamise abinõude võimsus ei lubanud „liikumata katset," mis ülemineksust „kohtsõjale" sündis. Sõjakunsti printsipid ei muutnud end ka „kohtsõja" vormis.

Nõudmine „otsustaval kohal ja otsustaval silmapilgul tugev olla" jäi ka siin jõusse, niisama ka nõudmine „eesmärki võimalikult väikse jõu ja alinõude kulutamisega kätte saada." Oli tarvilik uut kaitseviisi leida: „kohtsõja" vormile sõjakunsti vaim sisse puhuda, ühendades seda uut viisi uute tehnika saavutustega. Ainult see võib tugev olla otsustavas kohas ja otsustaval silmapilgul, kes oma tegu viisi põhjendab liikuvuse paenduvuse ja algatuse peale, ühe sõnaga - manõvrerimise peale.- Oli tarvis rasket ülesannet lahendada, sõjakunsti hinge- „manõvrit" surnud „kohtsõja" vormisse mahutada. Kaklased lahendasid selle küsimuse õnnelikult. Õnneliku kaitse-küsimuse lahendamise tagajärgesid ja nügiaegse sõjatingimiste arusaamine näitasid ennast aprilli ja mai kuu 1917. a. lahingutes Arras'i, aisne ja Achampange väljadel. Inglased ja prantslased püüdsid saksa väerinda läbimurda, sakslastele otsustavat lööki andes, saavutasid aga ainult kohalisi taktilisi võitusi. Kaklased jäid kindlasti püsima üldisel strateegilisel seisukohal.-

Liitlased xannatasid nii suuri xaotusi, et need rusuvalt vägede meelelu peale mõjusid. Selge on, et siin mitte uue viisi ülesleidmine, vaid oskus oma väejuhtisi ja sõjavär-hulkasi uue sõjaviisi sisse uskuma panna, tähtsamat osa mängis. — Sakslased, uut viisi ülesleides, suutsid teda sõjavär südamesse ja üdisse istutada isegi sõjaajal, mida haruldaselt sõjaajaloos on xätte saadud. — Taktika-viiside muutmine, isegi rahuajal, xutsus xriise mõtetes, usus ja täitmises välja. Uusi lahingu-viise vastu võttes, loodsivad sakslased oma nooremate juhtide ja sõdurite moraalse jõu peale. Hindenburg xirjutab sellest: „Meie uus „xaitse-viis pani suuri nõudeid väeosa„de-vaimule ja mõistusele ette. Fälimist „sidet nõrgendades, nõudis ta väikeste „osade iseseisvat töötamist xuni viima„se xättesaadava võimaluseni. — Selle „viisi juures ei seisnud taktiline side „mitte ühises liinis ehk gruppes, vaid „vaimlises, ideelises ühenduses. Mina ei „lüalda mitte, xui ütlen, et uute võitlu„se-viisidele üleminek meie xogu sõjavär „liikmete vaimlise ja xombelise jõu „peale põhjenes."

Nee ruus kaitseviisi kirjeldus „Kaitse sõda," kokku seatud oberst Bauer'i ja Hauptmann Geyer'i poolt, sai, kind. Ludendorff'i sõnade järele, õperaamatuks terve saksa sõjaväele ja tema liitlastele; viimastele muidugi sell mõõdul, kui võrd see nende moraalse ja kombelise eluga kokku käis, sest Ludendorffi sõnade järele: „Niin vastavad ettepandud nõudmistele ainult sõjaväed, mis, kui mitte esimese järgulised väljaõpetamises, siis ometi valmisolevad end igalajal ohverdada." –

Komme lahingutel oli veel teine, palju suurem tähendus. Neil lahingutel ilmutas end täiel mõõdul liitlaste tehnilik ülekaal. Kui Põhja-Ameerika ühisriigid 1916. a. juuli kuu lahingutes veel kahurid, kuulipildujaid j. n. e. ei saatnud, siis tõivad nad kulla eest liitlastele asju, mis selles hiiglasõjas pääsemata tarvilikud olid. „Mobiliseeritud tehnika" tagajärjed olivad kohutavad. Firmuavaldavad hävituse pildid sünnitasid saksa rahva südames selle „ussi," mis kahe järgmise aasta jooksul pures, rahva vaimu jõu ära sõi – samuti kui tõuguxene tugevat puud hävitab, teda

lõppude-lõpuks peenikeseks puruks ümbermuutes. Need lahingud, bloxeerimisega ühenduses, näitasid Laksamaale, et tal ei või võidulootust olla, et see sõda veel kaua saab edasi kestma. See asjaolu ja, bloxeerimise otsekohene tagajärg, toidukainete puudus hävitasid saksa rahva hinges lootuse oma jõu peale, valmistasid propagandajaoks häädpinda. Laksa intelligents sai selle sõja tähtsusest väga hästi aru, kui võitlusest Laksa ja Anglo-Franki kultuuri ja ilmavaadete ülivõimu pärast. Kuur hulk saksa intelligentsi kannatas selles sõjas kõige rohkem, (Hindenburgi ja Ludendorffi tunnistuste järele) kuid nad kandsid neid vastupidavalt, vaikides, kaebamata-kuni lõpuni. Oma kannatuste peale vaatamata, jäi saksa intelligents rahvuslikku ilmavaate ideele truuks ja ei andunud endmitte võitluse alla; teisiti aga toimetas rahvamass, kes bloxadi tagajärjel ju ettevalmistud ja hingelõhestavate sõjaxujutuste mõjul Lomme ääres liitlaste propagandale järel andis. Rahva massel pole arusaamist nende Mieheleti

sõnade kohta, kui ta ütleb: „Maailmaga algas sõda, ta peab kasama maailmaga lõppema, kuid mitte varem-inimese sõda looduse vastu, vaim-materia vastu, vabadus-kurjasaatuse vastu. Ajalugu polegi muud, kui julustus sellest võitlusest." Tuuli kuul 1916. a. Somme ääres, Arras'e, Aisne ja 1912. a. aprillil Champagne väljadel, augustil Terdeni, novembril Cambrai'ni ja 1918. a. märtsil Arras ja St.-Quentin'i vahel peetud lahingud näitasid terve ilmale, et võit Saksamaa üle mitte sõjakunsti abil ja elava kui ka materjalse jõu ülekaalul pole kätte saadud, vaid poliitika toetusel. Need kohutavad oma hävituse poolest lahingud nõrgendasid rahva kehastust. ainult propaganda ärakasutuse mõttes, kuid ei suutnud ometi mitte saksa rahvuslist tahtejõudu murda. Saksa rahvuslise tahtejõu murdis poliitika oma uue rahvaste võitlusabinõuga — „propagandaga." Seda uut rahvaste võitluse faktori ei võtnud saksalased arvesse ja ..... hävinesid! Julevates sõdades saab see abinõu samasugust, aga võib olla veel suuremat

osa mängima.

Ülevaltooduid mõtteid kinnitavad kindr. Ludendorffi mälestused:

„Kägistus- ja näljablokaad kui ka vaenlase kihutustöö, milles võitlus saksa töre ja saksa vaimu vastu kõige lähemas ühenduses seisis, rõhus raskesti ja sõja edasivältamisel ikka raskemini meid. Blokaad mõjus. Kihutustöö võitis kodumaal kohast pinda. Nüüd pöördus ka liinil oleva mehe vastu, kes ka juba vastuvõtli kuks oli muutunud. Blokaad ja kihutustöö panid meie sõjalikkuse pikkamisi kõikuma ja nõrgestasid usu lõpuliku võidu sisse, nii väga õigustatud rahuigatsus omandas vormid, mis lähenesid nõrkusele, tekitades rahva keskel kuristikke ja rõhudes sõjaväe vaimu.

Lellel pinnal idanesid mürktaimed. Paljudes kadusid saksa tundmused ja mõte isamaa peale. Isiklik mina astus esirinda. Ikka laiemale lagunes igasugune sõjakasu ahnitseja, mitte viimasena ka poliitiline tulupüüdja, kes riigi häda ja valitsuse nõrkust oma isikliste tulude kättevõitmiseks poliitikas ära kasutas. Meie vaimline sõjakus kannatas

sell ajal arvamata palju. Meie xaotasime usalduse iseenda vastu.

Revolutsioni mõte, mida jutlustas vaenlase propaganda ja enamlus, leidis Laksa vaimliku seisukorra ette valmistatuna ja võitis iseseisvate sotsialistide xaudu maa- ja merevães pinda. Exsiõpetused leidsid peagi laiemas hulgas poolehoidmist. Laksa rahvassai xodus ja liinil surmahoobi.

Kui mina esimeseks xindralxortermeistriks sain, seisis Laksamaa selle arenemise algul, tema iseäraldusi ja teed polnud võimalik ette näha. Oli nult riks oli paratamata selge: meie ei tohtinud seda tegevuseta pealt vaadata.

Näljablokaadi suhtes oli niiid midaga juba tehtud, Rumeenias olime temast läbi murdnud. Kas veel teisi juhuseid leidub ja xuidas me neid tarvitame, seda ei teadnud xeegi.

Vaenlase xihutustöö peale vahtisime päran'silmil, nagu seda xodu jänes teeb madu nähes. Ja oli haruldaselt suurejooneline ja osav, töötas tugevate, masse peale tuntavalt mõjuvate mõtetega ja ei valinud abinõusid.

Propaganda oli Inglismaa vana ja vägev võitlusabinõu. Ida-India kompanii saavutas India äravõtmisel sellega suurt edu. See leidis Inglismaal järeltegemist. See on ainuke riik, kes selle abinõu selge arusaamisega poliitikas ja sõjapidamises tõepoolest suureviisiliselt oma kogu ilma põimiva rahvuslise poliitika teenistusesse on rakendanud.

„Tõeraid riike revolutsioniga ähvardada on juba kaunis pika rea aastate jooksul Inglismaa äri," ütles Bismarck kuuekümne aasta eest. See juures mõtles ta 12. dets. 1826. a. peetud Fanningi kõne peale, milles peaminister avalikul alamkoja istumisel ähvardas, Inglismaal olevat „Aoluse astjas" käepärast ja ta võivat iga silmapilk revolutsioni jõud kõidikutest vabastada. „Kui meie," ütles ta, „mõnest sõjast osa võtame, näeme oma lippude all ühendatuna kõik rahutud, kõik rahuldamatud — olgu põhjendatud või põhjendamata — selleltmaalt, millega meie vaenus seisame."

Kuna meie algatuse pea kogu sõjaväljal viimase ajani oma käes hoidsime,

pidas vaenlase võitlust vaimudega ko-
gu liinil, kindlasti korraldatud jõul pea-
le tungides, ta leidis abivãge paljuis vãe-
jooksukuis, kes asusid erapooletuil mail,
aga meie omal isamaal.

Terve kihutustöö juhatus seisis Inglis-
maal lord Beaverbrooki käes, kelle all
teenisid kolm direktori: lord Northaliffe
vaenulikude maade, Kipling kodu-
maa ja asumaade ning lord Rother-
mere erapooletute maade tarvis. Kuna
Inglismaa peaasjalikult poliitilisel ja
majanduslisel alal töötas, oli Prantsus-
maa eriülesandeks sõjavãeline ja kul-
tuuriline propaganda. Liin vãljenet
meie vaenlaste mõtlemine tüübiliselt.
Ameerika, kes alguses ainult rahaliselt
sellest osa võttis- ta võttis liitriikide ki-
hutustöö kuludest pooled ma kanda-
astus hiljem ka aktiivselt vãlja.

Italia, Belgia ja teised poolehoid-
jad avaldasid Amerika summade toe-
tusel niisamuti elavat tegevust.

Ameerika ja Inglismaa otsekohe-
seks eesmärgiks muutus pikkamisi ikka
enam ja enam Laksamaal revolut-
sioni sünnitamine.

Lloyd George teadis, mis ta tegi, kui ta sõja lõpul lord Northcliffele Inglismaa tänu avaldas tehtud kihutustöö eest. Sema oli meister hulkade sugereerimises.

Lõpuks tungis vaenulik propaganda sõnas ja kirjas meile kallale ka erapooletute riikide kaudu ülepüri, nimelt Hollandist ja Schveitsist, aga ka Austria-Ungarist ja meie omalmaal, isegi õhust tuli ta ning seda tegi ta sedavõrd osavalt ja suurel määral, et paljud enam otsustada ei suutnud, mis oli vaenulik propaganda ja mis iseoma tundmused. Propaganda muutus meile seda tuntavamaks, et me mitte tugevate, vaid heade pataljonidega pidime sõda pidama. Hulga väärtus sõjas on vaidlemata kindel; sest ilma soldatita pole ülerüldse enam võitlus võimalik. Kuid ometi ei sõdi ainult hulk, vaid vaim, kes ta hingestab; nii on see rahva elus, nii ka lahingu väljal. Me võitlesime ilma vastu ja võisime seda rahuliku südametunnistusega teha, kuni me hingeliselt sõjavõimulised olime. Seni oli meil ka lootus võidu peale ja meil ei tarvitsenud vaenlase hävitastahtmise ees kumardada.

Jäiesti muutus agasee, niipea kuikingelise sõjavaimu kaotasime. Me ei võidelnud enam viimase veretilgani. Paljud saksa mehed ei tahtnud enam isamaa eest surra. Nelleolu laotamine meie sisemuses, mis oli ühendatud mõjuga meie sõjaväe peale-võitlus meie kodumaa ja sõjaväe vaimu vastu oli igatahes pea abinõu, millega liitriigid meid peale seda tahtsid võita, kus nad lootuse olid kaotanud meist sõjariistadega jagu saada. Selles polnud minul vähematki kahtlust.

Üks terava pilguga liitriikide poliitika mees ütles 1918.a. kevadel järgmist: „Tänapäev valitsel Londonis ja Pariisis liitriikide juhtivate riigimeeste seas üleüldine ja põhjalik arvamine, et Saksa väge lääne frondil päris sõjalikult kunagi võita ei suudeta. Kuid sellegi peale vaatamata mometi igühele selge, et liitriigid võidavad ja nimelt Saksamaa ja keskriikide sisemise korra tagajärjel, mis viib keskriigi langemisele. Kõige hiljem selle aasta sügisel peasel Saksamaal revolutsion lahti. Meile on selge, et Saksamaal mõjuvad jõud leiduvad, kes midagi

halvemat ei tea, kui seda on Ludendorffi sõjalik võit." See vastastäiesti maapäevasaadiku Ströbeli „Korvätsi" juhi sõnadele, mis 1915. a. öeldud: „Tunnistan ûsna avalikult, et riigi täielik võit sotsialdemokraatide tuludele mitte ei vastaks."

Ma ei tahtnud neid ridu kirjutada, ja ilma saata. Kuid tõde peab tõeks jääma ja need sõnad on tõsi.

Lisemise meeleolu alalhoidmises oli riigikantsler vastutav. Heameelega oleks ûlem väejuhatus otseteed rahva silmad avanud. Kuid kohusetruult pöördusta alati riigikantsleri poole ja palus, et tema talitaks.

Tema kohus oli rahva liigagi põhjenjendatud rahulolematuse pinda kõrvaldada ja nimelt sõja majanduses lopsakalt kasvavate liialduste ja ebanõhtuste vastu välja astuda. Need asjaolud pidid ûhes ma kahtlaste kaasnõhtustega ainult rahulolematust tekitama ja laiade ringkondade moraali sedavõrd nõrgendama, et meie sõjavõime selle läbi arvamata kahjusai. Kasu ja maitsmis himu ûhes mõtetega ainult iseenda mina peale rõhusid kõik kõrgemad

hingeliigutused maha, aga ka hāda nūristas neid. Taenlase vastu kaevikutes olijad pidid kartma hakkama, et koduviibijad nende kohad āriilmas oma kātte kisuvad. Ainult sūgava liigutusega võib selle peale tagasi vaadata, kuidas Laksa tundmuste tõelikkus ja ausus, laitmata isiklik puhtus ja andumine isamaa mõtetele kaduma läks ja selle asemele midagi hoopis muud, saksavõerast tekkis – isiklik mõnu muutus elu kõrgemaks seaduseks. Riigikantsler oleks pidanud rahvale ütlema, kuhu ta tüüris, ta oleks pidanud rahvale näitama tema seisukorra suurt tõsidust. Talitsus oleks pidanud rahvale alatasa selgeks tegema, mis mängul oli, et kannatatava ainult lõõdult vaenlaselt võib saada ja et me muidu võimu rahu alla sattume. Ainult võit oleks võinud meid viimase eest kaitsta ja esimese tuua.

Alus, millel meie uhke võeehitus asus, sai sūgavad praod. Hallikas, mis meie sõjajõudu pidi uuendama, muutus segaseks.

Meie sõja riigikantslerid pole midagi teinud, et pahesid parandada ja rahva silmi avada.

Neil ei olnud mingid loovaid mõtteid, nemad ei ühendanud rahvast, et teda juhtida, nagu seda tegid diktaatorid Clemenceau, Lloyd George ja Wilson. Lee, mida ülem väljuhatus oma isamaalikust õpetusest ja väljamaa propagandast kodumaale võis anda, oli ainult väike osake. Laksa rahva hing jäi tüürita ja juhatuseta kõigi tema peale tormavate mõjude alla. Ilmas vilumatuna ja ninapidi veetuna kahmis ta fantoomide järele, mis olid tabamatud. Nõnda oli liigagi arusaadav, et ta nende poole hoidis, kes talle palavalt ihatud lubasid, kuigi saatuslikus arusaamatuses või needmisväärse ja kuriteolise sihiga, ja meestest aru ei saanud, kes seda hädaohtlikku tegevust selgelt mõistsid ja sügava murega meie tulevikku pärast ning pühas armastuses oma isade maa vastu ikka ja jälle äärmist nõudsid. Oli kuri saatus, et need mehed peagi „sõjale kihutajate" nime omandasid, kuigi nad rahu nii palavalt ihkasid.

Seaduslikult poliitilist tsensuri ei olnud. Lee oli ekslik ja segav. Talitsus ise pööras sagedasti ülema tsensuri

ameti poole, et ühes või teises mõttes määrused välja antaks. Kui ma selgema pilgu asjaajamisesse olin saanud heita, astusin ma selle vastu välja, et sõjatsensuri nõnda tarvitakse, ja keelasin seda ära.

Ülemtsensuri asetamine ülema väljuhatuse alla polnud õnnelik korraldus. Lee sündis sõja algul peastaabi eneseabi tagajärjel. Igatsensur sünnitab pahameelt; seda pidi sedasuuremaks kasvama, mida enam rahunõudmine maad võttis ja sisepoliitika voolud end takistatuna tundsid. Ülem väljuhatus kannatas selle all. 1916. a. sügisel, kus kõigi kodumaa sõjavärasutuste ülemaks sõjavär ülemkäsutaja nimetati, vabanesin mina teatud määral kohustest ajakirjanduse vastu. Kahjuks ei võtnud sõjaminister 1917. a. ülemtsensuri oma alla.

Juhtivate isikutega peetud arutustest mõistsin ma, kui väga vähe ka nüüd sõjaajal propaganda tarvidust mõisteti; milles tõotatakse elujõuliste mõtetega, võites hulke oma poole. Valitsus vaatas laialt ja kaheldes selle peale. Ikka veel ei mõistnud ta propagundat luua. Ta lükati tagasi, sest teda peeti karjuvaks, kuna aga õige propaganda

just selles seisab, et tema olemasolu ei mär-
gatagi: ta töötab mürata. Nähtavasti
oma võimetust tundes arvas valitsus, et
vaenlase propagandale vastuvõitlusesse
astumine on lootuseta ettevõte. Selle aru-
saamisega või sõnadega: „Meie asi on hea,
meil pole kaitsjat vaja," ei saadud edasi;
meil di küllalt põhjust lõpuks ometi tege-
vusesse astuda ja endid ainult mitte
kindlalt kaitsta, vaid ka pealetungi-
misele üle minna. Ainult nõnda olek-
sime võinud vaenlasele sedasama te-
ha, mis tema meile tegi ja oleksime või-
nud end vägevas rahvaste hoitlemises
jalul hoida. Vaevalt suutis saksa
propaganda end jalul hoida; tema
tegevus di, kõige vaeva peale vaata-
mata, üles-ande suurusega võrreldes
puudulik. Meie ei peasenud vaenu-
listele rahvastele mõjuvalt ligi. Tuger
sõjatahtmisele toetav valitsus lämm-
matas seal armuta iga nõrgema ja
õrnema tundmuse ning iga avaldu-
se rahu kasuks, iseäranis kui mõeldi
„lõpperahu."

Ka erapooletul väljamaal ja
lepinguriikes ei saavutanud me
suuremaid tagajärgi.

Pääsime propagandat ka vaenlase väeliinil tarvitada. Idas oli venelane ise oma õnnetuse sepp, meie tegevusel oli seal kõrvaline tähendus. Läänes polnud vaenlase väe meeleolu veel kodumaa meeleolu poolt ettevalmistatud, selle pärast ei saavutanud ka meie poolt aegajalt katsutud propaganda mingit edu.

Koopis teisiti oleks lugu olnud, kui oberst v. Kaefteni selja taga oleks seisnud riigikantsler oma kõrge ametivõimuga ja tugeva tahtmisega. Kagedasti palusin teda, midagi tervet, ümargust luua. Kaksa riiklik propaganda-amet oli juba paratamata tarviduseks muutunud. Ma paninselle peale seda rohkem rõhku, et riigimeeste seletuste kaudu toimetatud propaganda ikka mõjuvamana esines. Lord Northcliffe ei eksinud, kui ta kinnitas, et Inglise riigimehe kõne on 20.000 naela väärt, 50.000 naela, kui saksased ta ära trükivad ja 100.000 naela, kui nad tema peale ei vasta. Vaenlase riigimeeste seletuste rahesaju peale ei leitud meil mõjuvat tagasitõrjumist, veel vähem mõtlesime seda lämmatada. Seda võitlust ei võinud välisministeeriumi juures olev sõjaväeline asutus

mitte korraldada, seda oleks võinud ainult mõni riiklik asutus, millel iseäraline autoriteet. Lõpuks, 1918. a. augustis, astuti selles sihis võrike samm, loodi miski ebatäielik; pealegi oli see liig hilja!

Sõjavägi ei leidnud propagandas omale tugevat, kodumaalt laialilagunevat kaasvõitlejat. Kuna Saksa väed lahingu väljal võidurikkalt võitlesid, äpardas Saksamaa võitlus vaenulikkude rahvaste vaimu vastu."

Propaganda ja revolutsion, mis ennem Tene sõjajõu hävitasid, panivad ka Saksa sõjaväe lagunema! Mis nud sellest võimsast väest tegivad, leiame Ludendorffi mälestustest:

„Lahingu kohale välja saadetud kindralstaabi ohvitseri ettekanne diviiside seisukorra üle, mis 8. augustil esimesena vaenlase hoobi alla sattusid, kurvastas mind sügavalt. Mina laksin oma juurde Avesnes'i divisioni ülemaid ja ohvitsere väerinnalt tulla, et nendega lähemalt läbi rääkida. Mina kuulsin hiilgavaist vapruse tegudest ja ühes ka tegudest, mida mina siin otsekohe

pean ütlema, Laksa-sõjaväes küll mitte võimalikuks ei olnud arvanud: mina kuulsin kuidas meie mehed üksikute vaenlase ratsanikudele ja meie koondud osad tankidele alla andsivad. Ühele väiskelt ja julgelt pealetungivale divisionile sai taganevate väeosade poolt „Streigi murdjad" ja „sõjapikendajad" järelhüütud-sõnad, mis ka pärast veel kuuldavale tulid... Ohvitseridel polnud mitmel kohal ka enam mingisugust mõju, nemad laksivad ennast kaasa kiskuda.

Ühel oktobri kuu prints Maxi sõjakabineti istumisel pööras riigisekretär Scheidemann minu tähelepanemist ühe divisioni aruande peale. S. augusti juhtumise üle, mis sarnaseid kurbe pilte kujutas. Mina ei tundnud seda aruannet mitte, võisin aga tema sisu oma teadmistega kinnitada. Üks pataljoni juht väerinnalt, oes enne S. augusti kodumaalt tõiendusega oli väerinnale jõudnud, põhjendas kõiki seda selle vaimlise lõdevusega ja meeleoluga, mida meie sõdurid sisemaalt kaasa tõivad. Kõik, mis mina kartsin, mille eest mina nii

lõpmata-tihti hoiatanud, oli siin ühe xoha peal toeks saanud. Meie sõdimise tööriist ei olnud enam täie hinnaline. Meie sõjavõimsus oli viga saanud, olgugi, et xaugeltsuurem osa meie divisionidest veel vapralt edasi võitles. 8. august tegi meie võitlusjõu langemise xindlaks ja võttis sarnaste täiendusolude juure multlootuse ühte straateegilist abinõu leida, et seisukorda xõvendada. Mina jõudsin selle asemel selgusele, et meie vägede ülemjuhatuse ettevõtted, mis mina seniajani xindla aluse peale rajasin, nii palju, xui sõda seda lubas, nüüd oma aluse xaotanud olid. Lõjapidamine sai nüüd, xuidas mina sell ajal ütlesin, vastutamata õnne mängu iseloomu, mis mina alati huuatavaks olen pidanud. Laksa rahva saatus oli minule õnnemänguks liig xallis. Lõda oli tarvis lõpetada"... edasi xirjutab Ludendorff: ... „Lahing, mis septembri lõpul lääne-väerinnal oli alganud, xestis edasi. Liin oli tegemist vaenlase suure jõupingutusega, xes Kronprintz Rupprecht ja v. Brehn'i väeosasi Gent ja Manbergi sihis ja Laksa Kronprintzi ja von Galvitzi väeosasi nende

sisemistel tüvadel mõlemail pool Argonni Charle ville Sedani sihis läbimurda tahtsivad. Sarnane põhimõte oli kõikidel lüttlaste pealetungimistel 1915. a. sügisest saadik olnud. Siiamaale olid nad aga vaenlase väsimuse ja meie vastupanu jõu läbi nurja läinud. Nüüd olime meie nõrgendud ja sagedasti juhtus, et üks kuu teine diviis ennast tegevusest ära ütles. Sõjast kõrvale hoidjate arv väerinna selja taga kasvas kohutavalt. Korraldus e kohad, mis üksikuid mehi kohale pidid juhtima, ei jõudnud oma ülesannet täita. Need, kes ees võitlesid, olid kangelased. Kuid laia maa peale oli neid liiga vähe. Nad olid üksikud. Ohvitseri poole pöörasid kõik lahingu väljale jäänud mehed oma silmad, tema peal oli kõik lahingu raskus. Tema tegi oma kindla meestega imetegusi. Eolgu-, brigaadi- ja diviisi juhid ühes ohvitseridega ja väheste sõduritega, tihti peale kirjutajate ja käskjalgadega, seadsivad isiklikult seisukorra ülesse. Nemad pidasid jõu poolest tugevamat, kuid hingeliselt võitlusleiget vaenlast kinni.

Meie võime ühued olla nende meeste peale, kes vägitegusi tegid. Meie jõupingutus oli aga liig suur. Parem osa jäi niimoodi verise lahingu väljale..."

Sell ajal, kui mõned kangelased sõjaväljadel piiudsid veel vastu panna, kõvenes saksa rahva seas mõte, et „Parem ju hirmus lõpp, kui lõpmata hirm" (Lieber ein Ende mit Schrecken als ein Schrecken ohne Ende). . . . ." ja lõpp oli valus! Kas tõuseb ja millal tõuseb Saksamaa, seda näitab tulevik, kuid võib oletada, et Saksa rahva töökkus ja intelligentsus saavad olema need toed, mille najal Sasamaa uuesti ülestõuseb.

Soovitavad mõtted sõduri ja ohvitseri kohta.

Eeltoodud visend ja ajalugu viivad meid selle tõe tundmisele, et sõjaväed,

xui nende tubliduse peale vaenlase ees tahetakse loota, ei lase end mitte improviseerida. Ainult juhtide ja väeosade hea sõjaline haridus, nii xui seda hoolas rahuaja xoolitus üksi anda võib, xuni üksikasjaliste peenusteni läbimõeldud, sõja ettevalmistus, vägede sisemine korraldus nende hoolekande mõttes, kindlustab edu. Kuhu see meid viib, xui need eeltingimised puuduvad, õpetab näitus Türklastest Balkanisõjas, samuti prantslaste uuedmoodustused sõjas 1870/71.a. ja ameeriklased „setsessiom sõjas". Neil juhtumistel ras ei olnud rahuaegist xaadrit üleüldse xäepärast, ehk jälle, xus niisugune oli, ei seisnud ta xiikkukõlas ettenähtud üksuste arvule. Kiimastel puudus selle tõttu nõutav püsivus xui xa tarvilik liikumise võimsus.

Kõige sarnaste improvisatsiooniide iseloomustuseks on nende paendumatus ja saamatus ootamata seisukordel. Muxhtari isikline eelliiniide korraldamine sõjas 1877/78.a. on sellepärast iseloomustav. Kõigil pool tuleb määratu lõhe suurte, mitte mõõdukate kõrgema väejuhatuse plaaniide ja väeosade

viletsa teoviljakuse vahel ilmsile. Selles suhtes võiks vaevalt küll seuremat vastandit mõelda, kui vahe korda saatmise alal, mis kokku sulanud Saksa vägede poolt Loire juures toime pandi, ja prantsuse ruenduste võimetused, mis püüdmisi ei krooninud. Tahvus ja hea tahtmine ei ole türklastel sõdades 1877/78.a. ja 1912.a. ega Prantsuse mobiliseeritud kaitseväel 1870/71.a. ei ka Ameerika miilitsal ja vabatahtlikuil 1861/65.a. sagedamail juhtumistel puudunud, aga kiires korras kokkuvõetud ruutel vägedel ei võinud need omadused mitte teoksile pääseda. Tähelepandav on sarnastel väe hulkade improvisatsioonide juures veel see, et nad ei suuda ilma muutusele, sõja raskustele-puudustele vastupidada, samuti ka notamata muljetele vastu kaalu leida. Paanika Thratsias 1912.a. türklaste juures, kiiresti kasvav hingeline kahtlevus ja kõikuvus prantsuse Loire armees 1870/71.a. lahingu päevade Beaune-la Rolande ja Loigny-Poupry all, Bourbaki väe tegevusest täieline lahtiütlemine lõuna-ida Prantsusmaal, kabuhirm Bull Run'ist Chancellorsville'ist on selleks kindlateks

tõendusteks. Kindral Reisner v. Lichtenstern ütleb võiga tabavalt omas raamatus: „Ettekujutuste võim sõjas ja tähtsus rahuaja väljaõppe jaoks": „Võitluse materialsed ja vaimlised elemendid on oma iseloomu poolest üksteisest täiesti lahkuminevad, kuna materialseid elemente arvudena võib kergesti ülevaadata, on psühilistel elementidel imelik omadus siin üheskohas end koonduda ja tiheneda, teises kohas aga seda suurema paenduvusega määramatuses laieneda. Selle iseäraliselt kerge psühika muutlikkuse ja mainsusest kõrgemale tungivuse juures pole imeks panna, et see ainult harva, äritavail momentidel ümbritsevate realoludega kokkukõlas on. Iseäranis tuleb seda võitlustes arvesse võtta, kus tugevad muljendrikkad ettekujutused hinge täidavad ja vastupeegeldusi tagasi tõrjuvad. Ehk saavad siin tegelikud olud vähe hinnatud ja kangelase viisil ära võidetud, või jälle saab neile targutud mööduline tähtsus antud - need on kaks äärmust, mille vahel, muidugi mõista, terve rida astmeid ja ülekäikusi olemas.

Kõitleja individuaalsust tulek siin täiel mõõdul hinnata. Et see individuaalsus teda saatvais olukordes ühe ja sellesama inimese juures end mitmeti ilmutab, leiameie ka muidu usaldusvääriliste juhtide ja õpetud vägede poolt, isegi kõigeparemate juures, ootamata tegevusest lahti ütlemisi vaenlase ees. Ettetulnud sündmuste juures on kohaliku ja vaimliku väärtuse lõtvenemine enamasti kaasa rääkinud. Ainult hingelik meelehärm, millesse vürst Hohenlohe peale vapustavaid sündmusi langes, seletavad õnnetut Prentslau kapituleerimist. Prantslased oskasid tema staabi ülemale oberst v. Massenbach'ile ja ühtlasi sellega ka vürstile seda usku sisendada, et tema vägedel enam mingit pääseteed ei ole. Kui siin vale ettekujutuse põhjal vaenlase üle kapituleerimine sündis, siis niisamuti ollus Italia armee staabi ülem La Marmora Custoza juures 24. juunil 1866. a. „Ettekujutuse võimu" alla, kui ta austerlasi, keda ida pool Etschi arvas olevat, ootamata oma armee vasaku tiiva peale nägi tungivat.

30. oktobril 1899. a. asenes Nicholsons

Nek'i juures inglise väcosa: 300 meest jalg-väge ja 1 mäe-batarei, mis peale väsitavat öörännakut buuride poolt igast küljest sai atakeeritud ja 10-tunnilise vastupanu järele pani sõjariistad maha. Tuht pidas laskemoona puudusel pikema vastupanu asjatuks, olgugi, et ohvitserid ja meeskond täitsa valmis läbimurdmiseks olid. Tuleliinil tuli valju hüüe kuuldavale: „Meie tahame täägivõitlusse astuda ja surra, kui see meeste kohane on!"

10. detsembril samal aastal sattus üks teine inglise väcosa, umbes 2500 meest 2 patareiga peale öörännakut hommikuse koidu ajal Strombergi juures samuti buuride tule alla, kaotas 155 meest surnutena ja 561 vangide haavatute näol. Selle nähtuse põhjust, et inglise jalgväge nii ruttu täielikku seesmisesse korratusse sattus, peame kõige-esmalt äritavast öörännakust otsima, mis raudtee veo läbi, puuduliku moona ja varustuse tõttu nõrgendud vägede viimased jõud oli kurnanud, nälginult ja üliväsinult paiskasid nad end täiesti ettevalmistamatult vaenlase

peale. Äkki ettevõetud tegevuse tagajärg oli üldine segadus, milles juhid igasuguse juhtivuse võimaluse meeskonna üle xaotasivad.

Öösel 5. juulil 1866. a. tekkis Baier'i reservi ratsaväel rännaku ajal läbi Rhoni minnes xabuhirm: „Kuikäkki xiirkutse puhumist xuuldi, arvas üks osa xürassiiridest, xes öösistest sinna-tänna rännakutest väga äritud olid, muud midagi, et vaenlane on tõesti ilmunud, tormas hüüdega — „preislased tulevad" — tagasi, ja lõi kõik taga pool liikuvad osad xorratusse. Kabuhirmus xihutas terve masse tagasi Gersfeldti ja sealt edasi igasse külge laiali."

Larnane juhtumine oli mõne päeva eest Preisi 1. armee xorpuse ratsaväes Pilnikau juures ettetulnud. 12. ulaani rügemendile järgnev 3. xürassiiride rügement ühe 4-naelalise batareiga oli 29. juuni õhtul suure Kõninginhofi viiva tee asemel ühe ligema põllutee peale pääranud, mis pimeduses bäbiminemiseks rasket metsa xatsust xujutas. Selgitamata põhjustel lagunes batarei juures, mis pea esxadroni

taga liikus, mille eeskа rügemendi juht oli, kuulujutt laiali vaenlase jalaväe ligidal oleku ûle, missugune arvamine ka kolme järgneva eskadroni keskeltekkis. Et sarnasel ootamata seisukorral võimata oleks olnud end kaitsta, käskles kürassiiri rügemendi, mis ulaanidele järgnes, staabi juures olev major „tagasi" jà varsti peale seda „traavi" puhuda. Täielik abituse tunne ergutas ees olevaid ratsamehi neljà minna, millele ka terve kolonn peagi ûle läks. Enerem eesliikuvatel ohvitseridel kolonne ûmberpööramise töttu ei olnud võimalik selle seisukorra juhtijatexs saada, isegi mitte veelsiis, kui metsast juba väljas oldi. Järelduseks oli, et kolm eskadroni armee korpuse bivaakidest mööda kihutasid, viimastes ärevust sûnnitasid ja neid alles bivaakide taga kinni pidada suudeti.

Kolemais ettetoodud juhtumistes on kõne ratsaväest, kes toll ajal veel karabiinidega varustud ei olnud, sellega sarnasel seisukorral niisama hästi kui sõjariistadeta oli. On aga ka juhtumisi, kus kõige tublim ja võimsam jalgvägi, isegi võidurikka lahingu edenemisel

xabuhirmu sattus. Gravelotte-St.-Privat lahingus Mance öönsuse juures tekkis peale xella i öhtul ajutine preislaste taganemine: „Prantsuse seisu xohtadel tõusid ülesse mitmes joones tihedad ahelikud, milledele mõned nõrgemad xoondatud osad järgnesid jà tormasid valju hüüete all jà sarve puhumisel metsa serva poole. Lahtisel väljal xivimurdude jà xivitee vahel lamavad saksa osad, mis suuremalt osalt ilma juhtideta jà xauakestva xaotusrikka lahingu tõttu vapustud jà vastupanuks väsinud, ei tundnud endas enam võimsust, seda xallaletungimist tagasi lüüa. Nad valgusid metsa äärde tagasi, xus neid seal asuvad jaod xinni pidasid, xuna aga paljud metsast läbi Mance-Grunde poole tormasid... Oli eelosade taganemine veel xuidagi võrdlemisi xorralik, siis aga muutus see viimaste järjest tõusva xisa läbi ikka xorratumaks jà xiiremaks. Nii tekkis eesliini taga täielik xabuhirm. Ohvitseride püüded, risti-rästi tagasi tormavat masselist voolu xinni pidada, oli tagajärjeta, masse oli mõistuse xaotanud. Ilma peatuseta

veeresta Mance-Grunde poole. Haigete vanarid ja ratsanikudeta hobused tormasid hulga keskele. Segadus sai veel selle läbi suurendud, et metsaserval seisvad osud prantslaste peale tuld avasid. Ei võinud seda eitada, et mõned tagarevaist meestest kasaksa kuulide all langesid." See kabuhirm sai peagi needitud ja edaspidiste kurja tagajärgede eest hoiatud. Kui sarnased ilmutused võimsate vägede juures piiratuteks jäävad ja ainult kohalise iseloomu omandavad, siis sünnitavad nad nõrgalt korraldatud armeedes kaugelevlatavaid tagajärgi. „Ettekujutuse võimel" on võimaste juures laiem mängivuse ruum eeldud, sest siin puudub distsipliin, kui rahuaja kasvatuse tagajärg. Õppuse tähtsus seisab nõudlikus ettekujutuses oma juhataja sõna kuulata. Sõna kuulmise harjumus, nagu see sõjateenistuses välja areneb, tasandab sellele mõjule teed, ütleb Reisner v. Lichterstern omas raamatus: „Ettekujutuse võim sõjas."

Sõna kuulmise harjumust sõduris kasvatada on praeguste võitlusviiside juures seda tähtsam, et juhi mõju tema peale

lahingus mitte enam nii otsexohene ei ole, kui endistel aegadel, kus harilik komando raskest momendist lahingu silmapilkudest võis ûle aidata. Juhid võivad ainult siis kindla käsutäitmise peale loota, kui nende tegevusele sõjas õigete põhjusmõtete järele peetud hea sõjalik õpetus eelkäijaks on olnud ja ainult siis, kuid nad, nagu tabavalt õeldud, „sellest soost on, kelle otsexohene mõju veelsiis end tunda annab, kui ka isikut ennast kûll näha ega kuulda pole." Sarnast otsustavat mõju võib ainult väes maksma panna, kus tingimata sõna kuulmine valitseb, ja mis ilma karmi ja nõudliku rivi väljaõpetuseta kättesaadav pole. Kus see rivi väljaõpetus ainult abinõruks eesmärgi saavutuseks, iialgi aga lõpusihiks pole, seal oleks kõlvatus teda kõigutada, seest see on autoriteedi aluste vangutamine, mille peal korraldud sõjavägi rajatud. Mitte vana korra ûlistamine ega harjuvus endistele kalduvustele ei kõida meid valju dresserimise poolehoidmiseks vaid ajalooliselt põhjendud tõe tundmine et siin iga järelandmine

rasxet hādaohtu tāhendab. Niisuguse hādaohu peale nāitas juba 1869. a. ertshertsog Albrecht, xui ta omas raamatus: „Fastutamatus sõjas" xirjutas: „Demagogilise xirjanduse pûûded on-sõjavāes distsipliini ja valju ametikohustusi naeruvääriliseks teha. See hādaoht on aga praegu seda suurem, et ta ei ole xohe esimese pilguga arusaadav. Ka ohvitser on oma aja laps, ja mitte igaühele ei õnnesta, et oma otsust nõnda nimetud avalikust arvamisest vaba hoida. Selle üle xirjutas „Preisi-Prints" 1850. aastal: „See on surmaks, xui alati avaliku arvamise järele tahetakse xāia." Ikski arusaaja inimene aga ei või seda ometi salata, et nûûdne arvurikas vāgi, xui ta xoxkuliitvaks ja sõnakuulelikuks peab jāāma, xa xindlat sõjavāelist xasvatust nõuab. Ainult vali xoolitamine annab võidurikast sõjavāge, nagu seda ajaloolikud nāitused ümberlükkamata tõe asjana ettetoovad. See sugune sissekasvatud distsipliin, xui ta veel xultuurrahva selge, iseteadliku xohusetundega assotsieeritud, soetab hingelist vastupidavust, mis

Höpfneri arvamise järele, Preisi vägedel omane, ja mida nad Kalischi juures ärapeetud manöövritel ilmutasid, vastandiks sunniteel ja kunstlikult sõnakuulelikuks tehtud tolleaegsele vene väele. Kord nimetas feldmarschal krahv Schverin kartust ja armastust kui kahte abinõu selleks, et sõduri üle valitseda, lisas aga seisukoha võtteks juurde, et seda kahjuks enamasti „kartus" pidada tegema - tema ajal oli see kahtlemata õigus. Meie päevil on aga asjaolu ümberpöördud. Meie teame, et kui oma juhi isiku poole hoidmist pole, kõigesugusest õiglusest ja hinge tervendavast valjusest vaba ollakse, ning armastust asja enese vastu ei tunta - saavad sõduri kasvatuse tagajärjed ainult pealiskaudsed olema. Kui meil õnnestab kogemuste abil meeskonna kasvatust, sõnakuulmise mõttes - alal hoida ja omi paremaid mehi kaastööle kasvatada - siis areneme meie tõesti nii, et oma iseseisvust saame kaitsta. Pole ka õige, kui meeskonna täiendust tööstus-ringkondadest ja suurlinnadest harilikult omaduslisélt halvemaks hinnatakse, kui ta sedu, võrreldes maakonna

omaga, tõesti on. Fiimane on xehalises mõttes xüll parem, aga tegevusvõimalustes, mis praegustes võitlusviisides võib avaneda, ja tehniliste abinõude xasutamises sõja otstarbeks tuleb linna elanikka nende vaimlise väleduse tõttu eesõigustada. Lõdurite xasvatuses, xui xa võitlusele ettevalmistamise aladel, ei luba mõõdalastud asi ennast sõja lahtipuhkemisel enam parandada. Meie nägime, xuidas Kuropatkin mitmelxombel Tene-Mandschuria vägede võitlusviisides ja moraalses mõttes veel sõjaajal püüdis parandada. Ehk xüll veniv sõjakäik selle juures palju paremaid võimalusi andis, xui muidu vältavas väljasõjas, siiski ei suudetud siin hõid tagajärgi saavutada. Ei venelaste sündsusetus nügisõja jaoks, ega xa tagavara vanemate aastakäikute kõlbavus ei anna endid ülepea sõja ajal parandada. Vanemate aastakäikude suhtes Kuropatkini arvamised sisaldavad mõndagi, mis kõikide armeede kohta ühisel mõõdul maksvad on. Üks põhjus rahkemaks väexohustust üldiseks

jätta, et tarbekorral vanemate aasta-
xäikude peale mitte loota.

Mitte vähem ei puuduta igat
üldiskohuslikku väge ka see, mida
kindral Kuropatkin kui tarviduse üle
kõneleb, et praegune sõda peaks rahvuslik
olema. Kui igaüks, kuni viimase me-
heni, sellega läbi on imbunud, et isamaa
olemine ja au tähtis on, saab sõjavägi,
mida sõjariistes rahvas ise sünnitab,
imet tegema. Et aga isegi tegelikus
rahvuslikus sõjas üldiskohuslikku väe
jõu pingutustel ka piirid on, õpetavad
v. der Goltzi mälestused, milles ta rää-
gib sõjaka meeleolu nõrgenemise üle
saksa väes Loire sõja teatril: „Kahtle-
mata on, et kiirelt edenev tsivilisatsion
meil aegist inimest masses nõudli-
kumaks, sellega ühtlasi teatud sihis
õrnemaks ja sõja otstarbeks vähem kõl-
bavaks teinud, kui see endse põlve
rahva juures oli. Juhatus peab seda
sõjas igatahes arvesse võtma, kus juures
praeguse aja tehnika saavutused talle-
toetuse mõttes tähtsat osa saavad eten-
dama.

Mida kauem sõda kestab, seda
enam peab ohvitserkonnas-väe selgroos-

sõjakas vaim äratud, kõige abinõudega alal hoitud ja kasvatud saama. Kene ohvitserkonda Mandschuria sõjaväes ei jätnud mitmekordiste juhtumiste puhul eneseohverdamise mõttes küll midagi soovida, kuid masses ilmutas ta palju nõrkust ja ta kogu ei olnud sõjaka vaimuga täidetud. Tal puudus rõõmu tunne töös, vaimustuse-tung, mis omale sõja suurusest ja tema metsikust poeesiast pinda leiab; kasvatust selleks ei olnud, et võimsat ergutust kasvanud vastutuse teadmises kesk hädaohu ajal tunda. Ainult niisugune ohvitserkond, kellelsee mõtlemisevüs omane, on ka rahvaväe juhatuseks kohane. Kui vaimline nõu ka kõigil aladel, mis otsekoheselt ehk kaudselt sõduri kutset puudutavad tähtis on, ja ohvitserkonna sõjaliku rilesande vaatekohast — veel suurema tähtsusega, siiski agaseisab iseloomude arendamine esimeses joones. Kuemal ajal on Mandschuria sõjakäik ja äsja lõppenud suur sõda näidanud, kui väga sõda iseseisvaid iseloome, noore ja värske vaimudega, tugevate närvidega mehi nõuab, kes kauakestvaid lahinguid välja

pidada suudavad. Teel selgemini näeme seda vahet sada aastat taga-si Preisi ohvitserkonnast 1806. aastal ja Tabadussõjas. Õigusega näeme meie teenistuse nõuete kõrval spordi-lises tegevuses ühtabinõu, oma ohvitser-konda rahuajal värskuses alal hoida. Kuidugi on sport selles mõttes ainult kui üks abinõu, mille tähtsust ei pea mitte liialdama.

Inglise ohvitseride mehisus Buuri sõjas on vastuvaidlemata, seda tõen-dab juba nende seas suur kaotuste arv, võrdemisi meeskonna omaga. Suure-mal osal nende seast oli kutseks spor-di tegevus. Kes hädaohule külmaveri-liselt on silma harjunud vaatama, see täidab ka vaenlase ees augaoma kohust, siit aga edasi-tung kogu inim-konna üle domineerimiseks, et maks-ku mis maksab võita ja seda tahtmist ka meeskonnale üle anda-jääb veel üks suur samm. Ainult puhtsõduri omaduste abil, mis mitte spordi alusel, vaid kohustuse tunde peale rajatud, võib sellest üle saada. Sõjalikult tugeva ohvitserkonna edendamiseks on

aristokraatilise vaimu ûleandmisel (traditsionil) suur tähtsus. Sellel pole midagi ûhist nõnda nimetud klassi vaimuga. Olgu meelde tuletud Taschingtoni nõudmine, mille järel ohvitseri kohal ainult aumees (gentlemen) võis seista, samuti ka see vaim, mis Põhja-Ameerika konföderatiiv (liidu) väes setsession sõjas valitses. Ta oli kûll riigi oludele vastavalt täiesti vabameelne, agaseda oli ta kõigeparemas mõttes, mitte demagoogilikult, nagu see põhjas mitmel korral laialt ilmsile tuli. Taapani juhtiva klassi tubliduse põhjuseks oli peaasjalikult just kindel traditsion, naga see vanades Samurai-suguharudes elab. Tsegi prantsuse esimene keisri riigi-armee ei olnud, vabariigi aegsete demokraatiliste kalduvuste peale vaatamata, sidet „ancien regime" armeega veel kaotanud. Napoleon I. püüdis ruut riiütliseisust omas väes luua vana aadelit ohvitseri kohtade peale paigutades. Kui vähe, revolutsionliku ja rahvusliku vaimustuse peale vaatamata, suutis Gambetta,

ohvitseride kaadri puuduse tõttu, võimlist väge luua, näitavad prantslaste Loire armeed 1870. aastal, mis enam sõjariistadega varustud rahva hulkade kui korraliku võe, taolised olid.

2-se diviisi staabi raamatukogu

Tartu Kaitseringkonna Raamatukogu